

HORVÁTH VERONIKA¹

TRANSZNACIONÁLIS CSALÁDI ÉLET

A kiskorú gyermeket nevelő szülők családtól való elszakadással járó ausztriai munkavállalásának okai²

<https://doi.org/10.18030/socio.hu.2023.3.20>

ABSZTRAKT

Jelen tanulmány a kiskorú gyermeket nevelő szülők családtól való elszakadással járó ausztriai munkavállalásának és a transznacionális életmód fenntartásának okait vizsgálja egy életvitelszerűen Ausztriában élő, illetve oda távolsági ingázó, kiskorú gyermeket nevelő szülők körében készült interjúk kutatás (n=25) eredményei alapján. Az interjúk során elhangzottak azt mutatják, hogy a transznacionális életet élő családokban szinte kizárólag az anyagi/megélhetési gondok miatti kilátástalanság és kényszer motiválja a szülők külföldi munkavállalását. Az ország elhagyását indukáló fő taszító (*push*) tényező az alacsony magyarországi fizetés, ami háztartási/családi szinten anyagi, megélhetési problémaként csapódik le, és számos esetben hitelek és egyéb tartozások felhalmozódásával jár együtt. Élethelyzetektől és lehetőségektől függően a döntést kiváltó anyagi, megélhetési okok kiegészülnek további olyan mikro- és makroszintű elemekkel, mint például a magyarországi családtámogatási gyakorlat szelektivitásából adódó kedvezőtlen helyzet, a magyarországi kisvállalkozók hátrányos adózási feltételei, vagy családi/párkapcsolati problémák. A másik oldalon, vonzó (*pull*) tényezőként a magasabb fizetés és az egyéb béren kívüli juttatások, a gyerekek után járó adókedvezmények és támogatások, a jobb munkafeltételek és munkakörülmények, a vonzó fogyasztási lehetőségek, valamint a nyugodtabb, kellemesebb légkör jelenik meg. Ezeket az előnyöket ugyanakkor beárnyékolják a családtagok hiánya miatt jelentkező pszichés költségek és a negatív diszkriminációs tapasztalatok.

Kulcsszavak: transznacionális családok, hátrahagyott gyerekek, nemzetközi mobilitás, külföldi munkavállalás, ausztriai munka, migráció, ingázás

¹ KSH Népeségtudományi Kutatóintézet.

² A tanulmány elkészültét az Innovációs és Technológiai Minisztérium által a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott, az Új Nemzeti Kiválóság Program keretében meghirdetett ÚNKP-21-4 kódszámú Nemzeti Felsőoktatási Kiválóság Ösztöndíj – „Tudománnyal fel!” Felsőoktatási Doktorvárományosi és Posztdoktori Kutatói Ösztöndíj támogatta.

TRANSNATIONAL FAMILY LIFE

Reasons for working away from family in Austria of parents raising minor children in Hungary

ABSTRACT

This study examines the causes of work in Austria of parents with minor children involving separation from the family in Hungary and of maintain a transnational lifestyle, based on the results of interviews conducted among parents (n=25) of minor children living in Austria and commuting long-distance to Austria. Interviews show that in families living a transnational life, parents' work abroad is motivated almost exclusively by hopelessness and coercion due to financial/livelihood problems. The main push factor inducing people to leave the country is the low salary in Hungary, which translates into financial and livelihood problems at household/family level, and in many cases is associated with the accumulation of credit debts and other debts. Depending on life situations and opportunities, the financial and livelihood causes behind the decision are complemented by other micro- and macro-level elements, such as the unfavorable situation resulting from the selectivity of family support practices in Hungary, the disadvantage identified due to the tax conditions of small entrepreneurs in Hungary, or family/couple problems. On the other side, the pull factors are higher salaries and other fringe benefits, tax allowances and support for children, better working conditions, attractive consumption opportunities and a calmer, more pleasant atmosphere. However, these benefits are overshadowed by the psychological costs of absence of family members and negative experiences of discrimination.

Keywords: transnational families, children left behind, international mobility, employment abroad, work in Austria, migration, commuting

TRANSZNACIONÁLIS CSALÁDI ÉLET

A KISKORÚ GYERMEKET NEVELŐ SZÜLŐK CSALÁDTÓL VALÓ ELSZAKADÁSSAL JÁRÓ AUSZTRIAI MUNKAVÁLLALÁSÁNAK OKAI

BEVEZETÉS

Ausztria a magyarok számára mindig fontos migrációs célországnak számított, ami főként a történelmi háttérből eredő, részben nyelvi kötelékekből, valamint földrajzi közelségéből és az ezzel járó előnyökből adódik. Az Osztrák Statisztikai Hivatal (*Statistik Austria*) adatai szerint az Ausztriába vándorló magyar állampolgárok³ száma (*flow*) az elmúlt 20 évben ötszörösére, az országban tartózkodó magyarok állományi létszáma (*stock*) hétszerezésére nőtt. 2022-ben az Ausztriába vándorló magyarok száma megközelítette a 13 ezer főt, összességében pedig 2023. január 1-jén mintegy 100 ezer magyar állampolgár élt Ausztriában. Emellett a munkavállalási céllal átmenetileg Ausztriában tartózkodó, illetve oda ingázó magyarok száma is jelentős. Az osztrák társadalombiztosítási szervezet (*Dachverband der Sozialversicherungsträger – DVSV*) adatai szerint 2022-ben 11%-os arányukkal a németek után a magyarok (127 ezer fő)⁴ alkották az Ausztriában dolgozó külföldiek második legnagyobb csoportját. Noha a Covid19-járvány hatására 2020-ban összességében közel 40 ezer magyar veszítette el ausztriai munkáját, a DVSV legfrissebb, 2023. júliusi adatai azt mutatják, hogy jelenleg olyan sokan dolgoznak Ausztriában, amire eddig még nem volt példa: több mint 143 ezren.

Bár az Ausztriában dolgozók fő forrásterülete a Nyugat-Dunántúl régió, ugyanakkor a rendelkezésre álló adatok⁵ azt mutatják, hogy Magyarország határtól távolabb fekvő területeiről is egyre többen döntenek az ausztriai munkavállalás mellett: az elmúlt két évtizedben az Ausztriában dolgozók száma az ország minden részén számottevőbb mértékben nőtt, mint a nyugati országrészen, főként az Alföldön és a Dél-Dunántúl régióban. Míg a célországához közel élők számára adott a napi ingázás lehetősége, addig az ország más területein élők a távolsági ingázás különféle formái és az átmeneti vagy tartós külföldre költözés között választhatnak,⁶ ami egyben az érintett családok hosszabb-rövidebb idejű vagy akár végleges „szétszakadását”, egyúttal a magyarországi transznacionális családok számának növekedését eredményez(het)ji. Ezt támasztják alá a 2011. évi népszámlálás és a 2016. évi mikrocenzus adatai is, amelyek azt mutatják, hogy 2011-ben 16 ezer, 2016-ban pedig 24 ezer olyan 18 éven aluli gyermeket nevelő család élt Magyarországon, ahonnan egyik vagy

3 Ausztriában 3 hónapot meghaladó tartózkodás esetén regisztrálják a bevándorlókat, ebből adódóan az átmenetileg (egy évnél kevesebb ideig) külföldön tartózkodók is megjelenhetnek az adott országban nyilvántartott bevándorlók között, amennyiben a lakcímbeljelentő formanyomtatványon (*Meldezettel*) ausztriai lakóhelyüket elsődleges lakóhelyként (*Hauptwohnsitz*) jelölik meg (Statistik Austria 2019).

4 Természetesen köztük az életvitelszerűen Ausztriában élő magyarok is megjelennek.

5 A 2011. évi népszámlálás, a 2016. évi mikrocenzus, valamint a Munkaerő-felmérés (MEF) adatai.

6 A Nyugat-Dunántúlon egyre inkább megfigyelhető jelenség az is, hogy az ország távolabbi részeiről, elsősorban Kelet-Magyarországról érkezők a határhoz közeli településeken bérelnek lakást vagy munkásszálláson laknak, és onnan járnak át naponta Ausztriába dolgozni. Ők tehát kelet-magyarországi háztartásokhoz tartoznak, de hétköznapjaikat távol a családtól, Magyarország nyugati határszakaszán töltik.

minkét szülő átmenetileg vagy tartósan külföldön tartózkodott, illetve nem a lakóhelyéhez közeli országba ingázott (tehát vélhetően nem napi szinten járt haza).⁷ Céletterületek alapján elmondható, hogy bár a transznacionális családok többsége 2016-ban olyan család volt, ahonnan a szülők Magyarországgal nem szomszédos országokba, elsősorban Németországba jártak el dolgozni, a transznacionális családok negyedéből (közel 5 ezer családból) a szülők ausztriai munkavállalás miatt hiányoztak.

Jelen tanulmány a családok szétszakadásával járó külföldi munkavállalást kiváltó és a transznacionális életet fenntartó okokat vizsgálja. Arra a kérdésre keresi a választ, hogy milyen társadalmi-gazdasági és mikroszinten zajló folyamatok alakítják a kiskorú gyermek(ek)et nevelő szülők munkavállalási célú mobilitási döntéseit, illetve azt, hogy az anya vagy az apa (esetleg mindkét szülő) próbálkozik inkább külföldi (jelen kutatásban ausztriai) munkavállalással.

ELMÉLETI KERET

Az 1960-as évek óta számos, a migráció okaira és társadalmi, gazdasági, politikai hatásaira magyarázatot adó elmélet⁸ született, amelyek az ok-okozati folyamatokat különböző nézőpontból vizsgálták. Faist (1997; 2000) az elméletek három szintjét, a mikro-, mezo- és makroszintű elméleteket különítette el egymástól, illetve munkája nyomán Hagen-Zanker (2008) is ezt a csoportosítást alkalmazta. A migráció családi és közösségi szintű indítékait és következményeit magyarázó tézisek elsősorban a nemzetközi migráció mezoszintű elméleti megközelítéseiben⁹ jelennek meg, ahol társadalmi kapcsolatok (hálózatok) és erőforrások motiválják a migráció létrejöttét és fennmaradását.

Noha a migrációs döntést általában egyének vagy családok hozzák, számos tényező együttese befolyásolja annak megvalósulását (Blaskó–Gödri 2014). A bevételek maximalizálásán alapuló családi megfontolások, a kapcsolatháló és a gazdasági, társadalmi körülmények, illetve munkaerőpiaci lehetőségek mellett (vagy ezekkel átfedésben) a taszítás-vonzás (*push-pull*) elmélete¹⁰ szerint a kiindulási és célterülettel összefüggésben lévő tényezőkön, valamint a közbejövő akadályokon túl a migrációt a személyes tényezők (nem, életkor, iskolázottság) és családi kötelek is befolyásolják (Lee 1966). Amikor pedig az egyén a migrációt fontolgatja, költség-haszon számításokat készít, és akkor dönt a migráció mellett, ha az számára nettó hasznot hoz (neoklasszikus közgazdaságtan mikroelmélete). Ebből a szempontból a migráció egy olyan befektetésnek tekinthető, „*melynek [...] ára van*” (Árendás–Katona–Messing 2019:121). Sjaastad (1962) szerint a migráció pénzbeli költségei mellett az ismerős környezet, család és barátok elhagyása miatt jelentkező pszichés költségek is a „migrációs mérleg” kiadási oldalán jelennek meg, és meglátása szerint a migráció valószínűsége nagyobb lenne abban az esetben, ha ezek a pszichés költségek nem merülnének fel a migráció tervezésekor.

7 A módszertani korlátokat (a mintás adatfelvétel „alulmerte” az életvitelszerűen külföldön lévő szülőket, valamint azok az ingázó szülők is kimaradtak az elemzésből, akik a lakóhelyük megyéjével szomszédos vagy ahhoz közeli országba ingáztak, de nem napi szinten jártak haza) figyelembe véve feltételezhető, hogy a transznacionális élet a becsléstől számított képest valamelyest több családot érintett 2016-ban (lásd bővebben: Horváth 2023).

8 Jelen tanulmányban nem célom a különböző elméletek részletes bemutatása, erről bővebben Massey és szerzőtársai (1993) leg-többet hivatkozott összefoglalójában, valamint Hagen-Zanker (2008), Huzdik (2014), Hautzinger, Hegedüs és Klenner (2014), illetve Golovics (2019a) tanulmányában is olvashatunk.

9 Ezek a következők: migráció új közgazdaságtana (*New Economics of Labour Migration – NELM*), hálózatelmélet, avagy társadalmi-tőke-elmélet, kumulált okság elmélete és intézményelmélet. Lásd bővebben: Hagen-Zanker 2008.

10 Az elmélet megalkotása Ravenstein (1885; 1889) nevéhez köthető, és azon a feltételezésen alapul, hogy a migrációs döntést *push* (kedvezőtlen feltételek a származási országban) és *pull* (kedvező feltételek a rendeltetési helyen) tényezők befolyásolják.

Emellett Borjas és Bronars (1990) kiemeli, hogy a migráció nemcsak az egyének nettó nyereségét növeli, hanem a családokét is, ezért – bár „*a neoklasszikus migrációelmélet hajlamos a migránsokat atomisztikus, a hasznosságot maximalizáló egyéneknek tekinteni, és ennek megfelelően figyelmen kívül hagyni [...], hogy a migránsok olyan társadalmi csoportokhoz tartoznak, mint háztartás, család, közösség*” (de Haas 2010:231) –, a migráció során felmerülő költségeket és nyereségeket figyelembe kell venni háztartási szinten is.

Noha a klasszikus migrációs elméletek magukban foglalják a migráció létrejöttét és fennmaradását magyarázó okok családi aspektusait, a családot „hátrahagyó” migrációra, illetve annak a családtagok életére gyakorolt hatásaira nem adnak kielégítő magyarázatot. Ez részben azzal magyarázható, hogy az előzőekben bemutatott elméletekre épülő kutatások során a migrációt jellemzően egyetlen nemzetállam, a származási vagy a rendeltetési ország szempontjából vizsgálták, az elemzések csak a migrációban részt vevő személyekre/családokra fókuszáltak, és azt feltételezték, hogy az egyének egy másik országba vándorolva egyirányú folyamatokban vesznek részt (Mazzucato–Schans 2011). A klasszikus migrációs elméletek úgy tekintettek a migránsokra, hogy „ide” vagy „oda” tartoznak, és integrációjuk „*együtt jár a kiinduló társadalmakhoz fűződő kötelek fokozatos lazulásával*”, ami elkerülhetetlenül valamilyen „*elszívást*” jelent (de Haas 2010:247). A transznacionalizmus elmélete (*transnationalism theory – TT*) megváltoztatta ezt a nézetet, és kiemelte az egyidejűleg több helyhez való tartozás lehetőségét, azokat az összetett (triadikus)¹¹ kapcsolatokat és interakciókat, amelyek a nagy földrajzi távolságok ellenére is összekötik a migráció érintettjeit (Glick Schiller–Basch–Blanc-Szanton 1992a; Vertovec 1999).

A transznacionalizmus koncepciója az 1990-es évek elején, Glick Schiller, Basch és Blanc-Szanton (1992a; 1992b) munkái nyomán került a tudományos érdeklődés középpontjába. A szerzők a transznacionalizmust olyan folyamatként értelmezték, amely során a vándorló személyek nemzetállami határokon átívelő társadalmi, gazdasági és politikai kapcsolatokat alakítanak ki és tartanak fenn a származási országgal, és ezen összeköttetések hatására nemzeti határokat átlépő transznacionális társadalmi tereket hoznak létre. A transznacionális közösségek tagjai egyszerre több országot tekintenek otthonuknak, jellemzően több nyelven beszélnek, és olyan gazdasági, politikai vagy kulturális tevékenységet folytatnak, amely megköveteli a két országban (itt és ott) való egyidejű jelenlétüket (Waldinger 2008). Ez az új életforma – mely főként a technológiai fejlődés, az olcsó utazás és a modern kommunikációs technológiák hatására alakult ki és vált tömegessé¹² – a külföldön élő és az otthon maradt családtagok közötti erős társas és gazdasági kapcsolatokon alapul, noha a családtagok migráció miatti szétválásának következményeként értelmezhető. A modern kornak egy olyan jelensége, amely nemcsak a vándorlók életét változtatja meg, hanem a „hátrahagyott” családtagok életét is: a migráció minden érintettje számára – a nyereségek mellett – valamiféle veszteséget jelent. Basch, Glick Schiller és Blanc-Szanton (1994:170) a transznacionális családi hálózatokra „*a kapitalizmus globális behatolásának sebezhető pontjaiként*” tekint.

¹¹ Olyan kötődések, amelyek napjaink migránsait egyidejűleg a származási kultúrához, a befogadó társadalomhoz, valamint a diaszpóra közösséghez kötik (Várhalmi 2013).

¹² Noha Wimmer és Glick Schiller (2002:302) meglátása szerint a transznacionalizmus „*nem a globalizáció új keletű jelensége, hanem a modern élet állandója, amely elrejtőzött a módszertani nacionalizmus által fogva tartott nézet elől*”. A Migráció alulnézetből c. kötet egyik tanulmányában Váradi (2018b) is felhívta a figyelmet – a témát vizsgáló kutatások eredményeire hivatkozva – az elmúlt évszázadok kivándorlási hullámainak transznacionális természetére, ugyanakkor hangsúlyozta azt is, hogy a rendszeres (akár napi) transznacionális kapcsolattartást az elmúlt évtizedek technológiai fejlődése tette mindennapivá és tömegessé.

A transznacionális családi kapcsolatokra, főként a vándorló anyákra és „hátrahagyott” gyerekeikre irányuló családszociológiai és a gyermekpszichológiai kutatások jobbra a kétezres évek második felében jelentek meg a kínai tömeges belső (vidék-város) vándorlások, valamint a Mexikó és az Egyesült Államok közötti nemzetközi migráció vizsgálata okán. Ezek a kutatások jellemzően arra a kérdésre keresték a választ, hogy a transznacionális életmód milyen következményekkel jár a családi kapcsolatokra és szerepekre, a gyerekek iskolai eredményeire, illetve az érintettek egészségi állapotára. Az előidéző okokat viszont kevésbé tanulmányozták, csupán három tényezőt azonosítottak, melyek a transznacionális migrációt kiváltják és fenntartják:

A kutatási eredmények azt mutatják, hogy a családot „hátrahagyó” migrációt – mint az a legtöbb migrációt magyarázó elméletben is megjelenik – elsősorban a bérekben fennálló különbségek, a nagyfokú munkanélküliség, a biztosabb megélhetés, illetve az otthoni élettel és az ország helyzetével való elégedetlenség motiválják. „A szegénység és a munkahelyek hiánya jelent valódi problémát; a migráció csak a következménye” – olvasható egy „hátrahagyott” anya véleménye a *United Nations Children’s Fund* [UNICEF] (2019) *Hátrahagyott gyerekek* című jelentésében. Blaskó (2016) szintén arról írt, hogy a vándorló anyák családjuk, főként gyermekük érdekeit szem előtt tartva, az otthon maradóknak nyújtható anyagi támogatás reményében indulnak útnak. Cho és Allen (2019:76) szerint a migráció az egyik módja annak, hogy az egyének megkísérljenek elmenekülni a „nem vonzó” a „vonzóbb” gazdasági, politikai és társadalmi-kulturális körülmények felé. Egy olyan esemény, amely „ugyan a család megszokott napi életét felforgatja, de anyagi biztonsággal is kecsegtet” (Lakatos 2015:95).

Ennek az újfajta családi működésnek a kialakulása a migráció feminizációjához is köthető. A „hátrahagyott” gyerekekre gyakorolt negatív hatások miatti aggodalmak ugyanis akkor kezdtek fokozódni, amikor elsőként a Fülöp-szigetektől,¹³ majd más fejlődő és félperiferikus országokból tömeges női migráció indult meg a fejlett világ felé. Ezt a folyamatot részben a nyugati társadalmak gazdasági és társadalmi viszonyainak átalakulása, a népesség elöregedése és a nők tömeges munkába állása indította el, melynek eredményeként fokozott kereslet alakult ki a háztartási és idősgondozói feladatokat ellátó munkaerő iránt. Másrészt hatással volt rá az is, hogy a fejlődő országokban a családok túlélésének terhe egyre inkább a nőkre nehezedett, aminek következtében kénytelenek voltak (illetve azok ma is) a globális gondoskodási láncba (*global care chain*) bekapcsolódni (Lockwood–Smith–Karpenko–Secombe 2019).¹⁴ Turai (2014:312) szavaival élve úgy is mondhatjuk, hogy „a nyugati világ elégtelen szociális ellátórendszere és a meghosszabbodott életidő által generált és növekedő gondozói igény, valamint a poszt-szocialista országok repedezett gazdaságának munkanélküliséggel, alacsony jövedelemmel és magasabb aspirációkkal küszködő lakossága egymásra talált a globális munkaerőpiacon.” Várad (2018a) szerint ezt a folyamatot az egyenlőtlenségek tartják fenn és táplálják. Kedvezményezettjei azok a fejlett országokban élő családok, akik megvásárolják a munkaerőt és gondoskodást (*care gain*), míg a kibocsátó országokban a külföldön gondozási és háztartási munkát végző anyák távolléte gondozási hiányt (*care drain*) eredményez. A szerző arra is felhívta a figyelmet, hogy noha ez a jelenség távolinak tűnhet, a migráció feminizációja bennünket is érint, mivel a nyugat-európai idősgondozói piacon megjelentek a kelet-közép-európai országokból származó, köztük magyarországi nők is. Árendás, Katona és Messing (2019) úgy látja, hogy Magyarországon tovább fog növekedni azoknak az ápolóknak a köre, akiket ezek a munkalehetőségek megszólítanak.

¹³ Az 1970-es években a filippínó migránsok körében a nők aránya még csupán 15% volt, amely 2010-re 55%-ra nőtt, de 2004-ben a 75%-ot is meghaladta (Cortes 2015).

¹⁴ Ezt a jelenséget Sassen (2003) a túlélés feminizációjának nevezi.

Végül Urbańska (2016) kutatási eredményei arra is felhívják a figyelmet, hogy a szülők (elsősorban az anyák) külföldi munkavállalására a családon belüli (gazdasági, szexuális, pszichológiai és fizikai) erőszak előli menekülés miatt is sor kerülhet. A szerző a lengyelországi migráns anyák tipologizálása során „köztes anyáknak” (*mother in-between*) nevezi azokat az anyákat, akik az elnyomó vagy erőszakos környezet miatt hagyták el a származási országot.¹⁵ 54 migráns nővel készített interjúk felmérésében 29 interjúalany nyilatkozott úgy, hogy migráció oka családon belüli erőszak volt. A szerző úgy gondolja, hogy számukra a kivándorlás egyfajta „informális szociális segélyszolgáltatásnak”, az egyetlen működőképes problémakezelési módnak tekinthető.

A migrációval kapcsolatos döntéseket ugyanakkor e három indítékon túl számos tényező (illetve tényezők együttese) befolyásolhatja. A határon átívelő – térségünkben leginkább a „kelet-nyugati lejtő” (Melegh 2006) mentén szerveződő – mozgások strukturális okai elsősorban az életesélyek globális egyenlőtlenségeiből (az országok közötti gazdasági, társadalmi és hatalmi különbözőségekből) erednek (Veenhoven 1996), amelyek mérséklésére a migráció egyfajta eszköznek tekinthető, „olyan utat kínál egyének és csoportok számára, amellyel áthidalhatják a gazdagabb és a szegényebb régiók közötti szakadékot” – fogalmaz Várad (2018b:18). A döntésben ugyanakkor szerepet játszanak a migrációban érintett egyén szociodemográfiai jellemzői, társadalmi pozíciója és mobilitási pályái is, továbbá azok az egyéni vágyak, képességek és törekvések, amelyek bár a struktúrák által korlátozottan, de lehetővé teszik, hogy az egyén többé-kevésbé szabadon, önállóan meghozzon egy migrációs döntést (Várad 2018b).¹⁶ Az országok közötti egyenlőtlen fejlődés lényeges komponensei, a strukturális kényszerek és korlátok, valamint a személyes jellemzők, élethelyzetek, szándékok és vágyak tehát együttesen, egymást támogatva vagy korlátozva befolyásolják a migrációt tervező egyén döntését, és leginkább az ebből adódó sokszínűség miatt mondható el az, hogy „minden migrációs történet egyedi” (Vasilenko 2013; idézi Klimov–Belyaeva, 2018:27). Mivel a transznacionális mobilitás tapasztalatai nagyon szerteágazóak, minden család a saját élethelyzete és lehetőségei figyelembevételével dönt a transznacionális életmód kialakításáról, ezért nem lehet egységes „transznacionális mobilitás-élményről” beszélni (Árendás–Katona–Messing 2019). Ebből adódóan a különféle mobilitási formák okait és hatásait nem lehet egyetlen elmélet alapján magyarázni. A transznacionalizmus elmélete például elősegíti a nemzetközi mobilitás nemzetállami határokon átívelő kapcsolatok felől történő vizsgálatát, az országok közötti gazdasági-társadalmi különbségekre épülő elméletek pedig annak strukturális erői oldaláról történő elemzését, de ezek az elméletek csak korlátozottan adnak választ arra a kérdésre, hogy milyen mikroszintű okok állnak e tanulmány tárgyát képező jelenség, a kiskorú gyereket nevelő szülők külföldi munkavállalása mögött, mivel – fogalmaz Várad (2018b:23) – „nem törekszenek arra, hogy a lokalitás, a családok, egyének szintjén megértsék a migráció dinamikáját.” A migrációs minták sokszínűségéből adódóan tehát egyetértek de Haas (2014) azon meglátásával, hogy az okok mélyreható, egzakt magyarázatának az elméleti eklekticizmus, vagyis a különféle irányzatok vegyítése a leginkább célszerű és adekvát módja.

15 Urbańska (2016) emellett a migráns anyák további két csoportját azonosította. A „ténylegesen elhagyó anyák” csoportjába azokat sorolja, akik migrációjuk után teljesen megszakították gyermekeikkel és családtagjaikkal a kapcsolatot, „transznacionális anyáknak” pedig azokat a szülőket tekinti, akik határon átívelő kapcsolatot tartanak fenn a hátrahagyott családtagokkal, vagy erőfeszítéseket tesznek a kapcsolatok fenntartása/helyreállítása érdekében.

16 Az ágencia (cselekvésre/migrációra való képesség) és a struktúrák migrációs döntésben betöltött szerepéről, illetve a két tényező viszonyáról Várad Monika Mária egy kiváló, részletes és olvasmányos áttekintést nyújt (2018b:18–25).

VIZSGÁLATI MÓDSZER

A kiskorú gyermeket nevelő szülők családtól való elszakadással járó külföldi munkavállalását magyarázó okokat egy a transznacionális családok tagjai körében készült interjúk felmérés alapján vizsgáltam. 2021 nyarán 25 olyan szülővel készítettem félig strukturált interjút, aki olyan transznacionális családhoz tartozik, melyben 18 éven aluli, Magyarországon élő gyerek(ek)et nevelnek, és ahonnan legalább az egyik szülő átmenetileg vagy tartósan Ausztriában tartózkodik, illetve hetente vagy ennél ritkábban Ausztriába ingázik (távolsági ingázó). Az interjúk kutatásban 15 külföldön dolgozó (6 férfi és 9 nő), és 10 „hátrahagyott”/itthon maradó szülő (10 nő) vett részt.¹⁷

Az interjúalanyok felkutatása ausztriai élet és munkavállalás témájú Facebook-csoportokban történt. 2021. május–július között összesen 14 nyilvános és 18 zárt csoportban osztottam meg (többszöri alkalommal) az interjúk felmérésben való részvételre felkérő posztot, amelyre 19 célcsoportba tartozó szülő jelentkezett. A minta kiválasztását hólabda módszer alkalmazása is segítette: a kérdezettek ajánlásai alapján újabb 6 interjúalanyt sikerült bevonni a kutatásba.

Az interjúk elkészítésére online videóhívás formájában került sor. Egy-egy interjú elkészítése átlagosan 1–1,5 órát vett igénybe. Az interjúkról hangfelvétel, majd szó szerinti leiratok készültek. Interjúk kutatásom során összesen 28 órányi hanganyag keletkezett.

Az interjúk feldolgozása során kvalitatív tartalomelemzést, azon belül Braun és Clarke (2006) hatfázisú tematikus elemzési megközelítését¹⁸ alkalmaztam. Az elemzés alapját képező témák azonosítása „adatvezérelt” és „elemzővezérelt” módszerek kombinációjával, tehát induktív és deduktív megközelítést egyaránt alkalmazva történt (Braun–Clarke 2006, Mújdricza–Földvári 2018). Az interjúk elkészítését és feldolgozását megelőzte egy hosszúságú és átfogó szakirodalmi áttekintés, valamint az interjúkérdéseket is a témát részben érintő legismertebb elméletek és rendelkezésre álló kutatási eredmények alapján alakítottam ki. Ugyanakkor a téma hazai tudományos kutatásokban való újszerűsége¹⁹ indokolta az „adatvezérelt” megközelítést, az adatok egyes aspektusainak részletesebb elemzését is.

Az előzők mellett fontos annak eldöntése, hogy a témák azonosítása milyen „szinten” történik: 1) szemantikus/explicit, vagy 2) látens/értelmezési szinten (lásd erről bővebben: Braun–Clarke 2006, Kun et al. 2021). Mivel kutatásom során a transznacionális életmód okainak feltárása az interjúalanyok tapasztalatai alapján történt, az általuk elmondottakat „igazságként”, a kérdéseimre adott kielégítő válaszként ismertem el, és nem kerestem a háttérben meghúzódó okokat, ezért az elemzés elkészítése során a témák azonosítása szemantikus szinten valósult meg. E módszertani megközelítés választását indokolta az is, hogy az alacsony elemszám miatt igyekeztem elkerülni a tematikus elemzés rugalmassága adta „veszélyeket” (Purssell–Gould 2021), a téves összefüggések és következtetések megállapítását.

Mivel az interjúalanyok kiválasztása online toborzással és hólabda módszerrel történt, az elemzés ered-

17 A minta összetételét lásd: Horváth 2022:157–158. és 315–318.

18 A tematikus elemzés „az adatokon belüli minták (témák) azonosítására, elemzésére és közzétételére szolgáló módszer”, amelynek célja, hogy az azonosított témákat felhasználva komplex és részletes leírást nyújtson a kvalitatív adatokról, ahelyett, hogy egyszerűen összegeznék azokat (Braun–Clarke 2006:79).

19 Magyarországon a kiskorú gyermeket nevelő szülők hosszabb-rövidebb idejű külföldi munkavállalásnak okait és családok életére gyakorolt hatásait eddig még nem vizsgálták, a téma csak érintőlegesen jelenik meg néhány magyarországi szakirodalomban, például a Váradi Monika Mária vezette, *A Magyarországról külföldre irányuló migráció és hatásai vidéki társadalmakra* nevet viselő OTKA kutatás során megjelent tanulmányokban.

ményei nem általánosíthatók. Ezen korlátok ellenére, a kvalitatív kutatások sajátossága okán a kutatás olyan mélyfúrásra ad lehetőséget, melynek eredményei hozzájárulhatnak a téma alaposabb megértéséhez.

Az interjúalanyok anonimitásának biztosítása érdekében az érintett szülőket nem nevezem meg, az interjúleiratokban – H („hátrahagyott”)²⁰ vagy K (külföldön dolgozó) betűvel és számmal jelölve – kódok alapján szerepelnek.

A továbbiakban az interjú kutatás eredményei a külföldi munkavállalást kiváltó és a transznacionális élet fenntartását magyarázó okokhoz kapcsolódó, az elemzés során azonosított témák és altémák²¹ szerint kerülnek bemutatásra.

EREDMÉNYEK

Az interjú kutatás eredményeinek tematikus feldolgozása során a külföldi munkavállalást kiváltó és a transznacionális élet fenntartását magyarázó okokhoz kapcsolódóan három főtémát alakítottam ki. A létrehozott három főtéma a „kivel?”, a „hogyan?” és a „miért?” kérdésekre reflektál, és szorosan illeszkedik azokhoz kutatási eredményekhez és elméleti megközelítésekhez, amelyek a migráció egyéni, családi és közösségi szintű okait és hatásait magyarázzák.

A három főtéma a következő:

1) DÖNTÉS, amely témához a külföldi munkavállalás melletti döntés körülményeit, annak családtagok körében történő fogadtatását és támogatottságát ismertető kutatási eredmények tartoznak;

2) MUNKAKERESÉS, amely témakör a külföldi munkavállalás kezdő lépésének, a munka megtalálásának mikéntjét, és az abban esetlegesen közreműködő személyeknek és szervezeteknek a szerepét feltáró eredményeket öleli fel; valamint

3) TASZÍTÁS–VONZÁS, amely témakör magában foglal minden olyan külföldi munkavállalásra motiváló (adott célországba „csábító”) és Magyarország elhagyását ösztönző, vonzó és taszító tényezőt, amely alapján „költség–haszon” számításokat végeztek²² az interjúalanyok, majd meghozták a külföldi munkavállalás melletti döntést. Számításokat folyamatosan végeznek a külföldön töltött időszak alatt, és ez alapján döntenek arról, hogy folytatják-e a külföldi munkát, vagy inkább hazatérnek családtagjaikhoz.²³ (1. ábra)

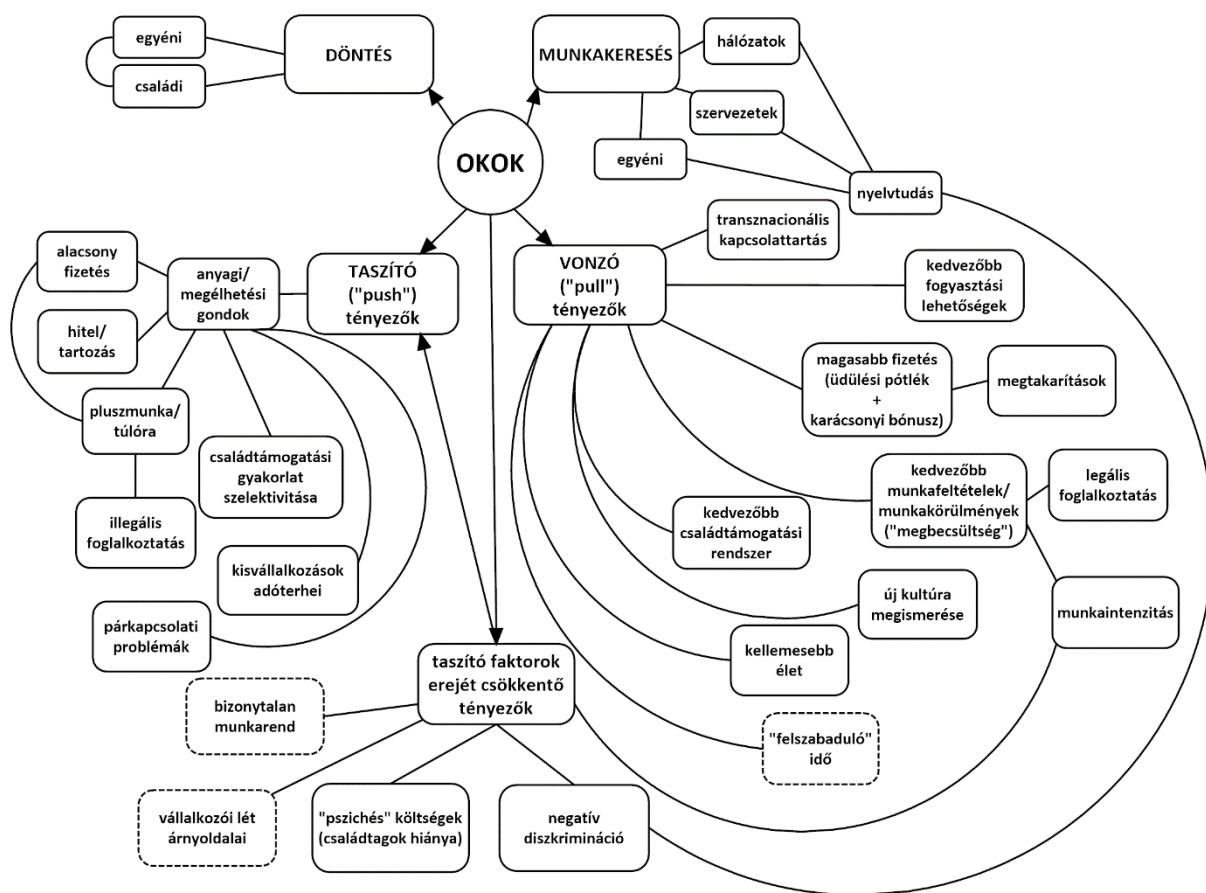
20 Bár a nemzetközi és a hazai szakirodalomban a téma kapcsán a „hátrahagyó” kifejezés terjedt el, az interjú kutatás eredményei alapján jól látható, hogy a szülők külföldi munka miatti távollétére nem indokolt „hátrahagyásként” tekinteni, hiszen a szülők, főként az anyák – akik külföldi munkavállalását rendszerint negatív visszhang kíséri – elsősorban gyermekeik miatt vállalják a családtól való elszakadással járó külföldi munkát, és ugyan távolról, de próbálnak minden szülői szereppel kapcsolatos elvárásnak megfelelni, gyermekeik testi-lelki szükségleteit maximálisan kielégíteni.

21 A témák és altémák nagyrészt egyet jelentenek az okokat magyarázó tényezőkkel.

22 Természetesen ezalatt nem csak azt értem, hogy forintosítják a külföldi, illetve itthoni életüket, tehát számba veszik, hogy hol tudnak többet keresni, hol kapnak magasabb összegű szociális, foglalkoztatást segítő és gyermekek után járó támogatásokat, vagy a megkeresett pénzük vásárlóereje hol magasabb, hanem azt is, hogy mérlegelik lehetőségeiket, aktuális és vágyott szubjektív jóllétüket és családjuk biztonságát. Közvetlen költség–haszon számítások helyett elindulnak vagy ott maradnak, ha összességében „*jobbnak gondolják ott a világot*” – fogalmaz Melegh (2015:210).

23 A döntéshez és munkakereséshez kapcsolódó, illetve a külföldi munkavállalást kiváltó okokat ismertető eredmények – azon interjúalanyok (17 fő) esetében, akik korábbi külföldi munkatapasztalattal is rendelkeznek – arra az időszakra vonatkoznak, amikor legelőször felmerült a család „hátrahagyásával” járó külföldi munkavállalás gondolata, és legelőször sor került rá. Néhány esetben a külföldi munkavállalás már a gyermek születése előtt megtörtént, így ezekben az esetekben a motiváló okok közül a kutatás szempontjából csak az „lényegesek”, amelyek a migrációt fenntartják. Ezt a szempontot az elemzés során figyelembe vettem.

1. ábra. Az ausztriai munkavállalást kiváltó okok tematikus térképe

Megjegyzés:

A szaggatott vonallal jelölt tényezőket csak a bentlakásos házi idősgondozóként dolgozó interjúalanyok említették.

Forrás: saját szerkesztés

1) Döntés

A migráns házi idősgondozás gyakorlatát bemutató tanulmányában Gábrriel (2016) hangsúlyozta, hogy a transznacionális családi élet fenntartásának alapja a döntés, mégpedig egy olyan döntés, amelynek a családon belüli kölcsönös felelősségvállaláson kell alapulnia. Ez a gondolat szorosan illeszkedik a migráció új közgazdasági elméletéhez, amely – a nemzetközi migráció mikroszintű elméleti megközelítéseivel ellentétben – az egyéni döntéseket tágabb kontextusban értelmezi (Váradí 2018b). A migráció új közgazdaságtana (*New Economics of Labour Migration – NELM*) szerint a migrációs döntést nem elkülönült egyének hozzák, hanem közösen cselekvő emberek, családok és háztartások, akik a külföldi munkavállalás lehetőségét egyfajta allokációs döntésként kezelik a várható közös jövedelem maximalizálására és a keresetüket fenyegető kockázatok csökkentésére törekedve (Stark 1991; Taylor 1986).²⁴

²⁴ A transznacionális családok itthon maradó tagjai mellett, hogy részesei a döntésnek és működtetői a transznacionális kapcsolatoknak, olyan központi szereplők egy migrációs történetben, akik hozzájutnak ugyan annak pozitív hozadékaihoz, de számolniuk kell a negatív hatásokkal is. Ezt jól mutatják az interjú kutatás azon (publikálás alatt álló) eredményei, amelyek a szülők külföldi munkavállalásának családok életére gyakorolt hatásaira vonatkoznak. Látszik például – illeszkedve a migráció új gazdaságtanának előfeltevéseire –, hogy a külföldön megkereshető magasabb jövedelem a fő ösztönző, de a külföldi munkavállalást nem az egyéni érdekek motiválják, hanem a család szükségletei.

A külföldi munkával kapcsolatos döntéshozatalt vizsgálva az interjúk felmérés eredményei is alátámasztják a NELM e téziséét. Az interjúalanyok közül szinte mindenki megbeszélte egyéni migrációs terveit legközelebbi családtagjaival, de arra is volt példa, hogy a szándék családi szinten merült fel. Ilyenkor a hagyományos nemi szerepek (apa a kenyérkereső), a lehetőségek (a szülők humántőkéje) és a szándékok (ki akar/nem akar) figyelembevételével döntöttek el, hogy a külföldi munkát melyik szülő vállalja: „[...] azt mind a ketten beláttuk, [...] és úgy beszéltük meg, hogy valamelyikünknek mindenféléképpen ki kell menni külföldre, de mivel ő nem beszéli a nyelvet, én meg igen, így rám esett a választás, hogy menjek ki én” (H04). Továbbá négy esetben már a migráció tervezésekor szóba jött az egész család külföldre költözése, oly módon, hogy az egyik szülő előre megy, és idővel majd a „kitaposott úton” családtagjai is követik. Ezek a tervek egyik esetben sem valósultak meg az itthon maradó partnerek külföldi étellel kapcsolatos félelmei, lakhatási problémák, illetve egy esetben a család felbomlása (a szülők válása) miatt: „Terveztük, hogy előre megy, úgy szokták mondani egyébként, hogy kikaparja a gesztenyét, és akkor családotul megyünk utána. [...] Csak hát ugye nem mindig úgy van, ahogy az ember eltervezi. Vannak váratlan helyzetek” (K02).

Az itthon maradó partnerek pozitívan viszonyultak házastársuk/élettársuk külföldi munkavállalással kapcsolatos terveihez, amit az elválás és az ezzel járó nehézségek miatti aggodalmak helyett a család anyagi helyzete miatti nyugtalanság nagyobb súlya magyaráz: „[...] megértette, mert igazából ő is látta az anyagi helyzetünket, hogy igazából mind a ketten dolgozunk és nem haladunk egyről a kettőre” (K04). Az interjúalanyok fele a tágabb család, elsősorban a szülők és a testvérek véleményét is kikérte. Néhány esetben erre egyfajta „biztosítási célzattal” került sor, tehát a külföldi munkát fontolgató szülők számára mérvadó szempont volt, hogy szükség esetén majd a tágabb családtagok támogatására és segítségére (főként a gyermekneveléssel kapcsolatos feladatokban) számíthatnak-e. Abban az esetben viszont, amikor mindkét szülő vagy egyedülálló szülő tervezte a külföldi munkavállalást, szinte mindig²⁵ egyeztettek a nagyszülőkkel, testvérekkel arról, hogy távollétük alatt vállalják-e gyermekeik gondozását és felügyeletét: „[...] édesanyám nyugdíjba ment szerencsére, és felvetettük neki a témát, hogy bevállalna-e egy téli szezon. [...] Aztán kimentem, és hazajöttem 2,8–3 millió forinttal három hónap után. És ugye addig anyukám volt itthon a gyerekekkel” (H10).

A tágabb család jobbra támogatta a külföldi munkát, és ez az idő múlásával is így maradt, még akkor is, ha „[...] most már azért ők is látják az árnyoldalát ennek a dolognak” (H07) – nyilatkozta az egyik interjúalany. Ugyanakkor az idősebb szülők részéről döntést ellenző megnyilvánulásokról is beszámoltak a kutatás résztvevői, ami mögött elsősorban az itthon maradó gyerekek miatti aggodalmak álltak: „[...] megmondom őszintén, az én apám hónapokig nem állt velem szóba. Ő ellenezte, mert nyilván megpiszkálta a csőrét, hogy a gyerekek is otthon maradtak. Aztán [...] leült az iszap” (K02); de két interjúalany meglátása szerint ez generációs különbségekkel is magyarázható. Valószínűsíthető, hogy a családok szétszakadásával járó külföldi munkavállalás kevésbé illeszkedik az idősebb generációk családról alkotott képéhez, ahhoz a családképéhez, amelyben a család egy olyan közösség, ahol a szülők és gyermekeik rendszeresen együtt vannak, és egymás támogatására számíthatnak. Ezalatt természetesen nem azt értem, hogy a családok külföldi munkavállalás miatti szétszakadása az elmúlt évtizedek gazdasági-társadalmi változásait figyelembe véve egy elfogadható és természetes jelenség, csupán azt feltételezem, hogy az idősebb emberek kevésbé nyitottak az internet világa felé, és nehezebben fogadják el azt, hogy a távollévő szülők számára a transznacionális kapcsolattartás

²⁵ Egy egyedülálló édesanya családtagok és egyéb rokonok hiányában felügyelet nélkül hagyta gyermekeit, egy másik édesanya pedig kénytelen volt egy időre (4 évre) bentlakásos intézményben elhelyezni gyermekét.

lehetővé teszi, hogy a mindennapos személyes kapcsolat hiányát valamelyest „kompenzálják”, és többé-kevésbé a család mindennapi életének részesei legyenek.

2) Munkakeresés

A külföldi munkavállalást megelőző előkészületek egyik fő része a munkakeresés, amelyben nagy szerepet játszanak azok az interperszonális kapcsolatok (hálózatok), amelyekre az egyén támaszkodhat a külföldi munkavállalás tervezése és előkészítése során, valamint annak idején (hálózatelmélet) (Tilly 1990). Melegh (2015) meglátása szerint a migráció nem egyéni választási ügy, hiszen a vele járó bizonytalanságokból és költségekből kifolyólag csakis hálózatos formában lehet megoldani. A migránshálózatok terjedése mellett a nemzetközi mobilitás valószínűségét növelik azok a migránsokat támogató szervezetek (például nemzetközi toborzó ügynökségek, munkaerőpiaci közvetítő és helyi személyszállító cégek)²⁶ (Gábrriel 2020) is, amelyek a külföldi munkavállalás körüli teendőket lebonyolítják (intézményelmélet) (Massey et al. 1993).

A transznacionális családok tagjaival készített interjúk eredményei azt mutatják, hogy a migránshálózatok bővülése a külföldön dolgozó szülők elhelyezkedésében is nagy szerepet játszott: *„Nagyon sokan dolgoznak már ott kint, és sok az ismerős sokfelé. Ha tudnak valami jót vagy jobbat, akkor szólnak egymásnak”* (H09). Az interjúalanyok zöme (17 fő) barátok/ismerősök segítségével tudott elhelyezkedni, három házi idősgondozóként dolgozó kérdezett – a kapcsolatok és a nyelvtudás hiánya miatt – közvetítő cégeken keresztül találta ausztriai munkáit, egy interjúalany pedig magyar cégen keresztül ment Ausztriába dolgozni. Csupán négy interjúalany számolt be arról, hogy önállóan (internetes állásportálokon és fórumokon) kereste első ausztriai munkáit, viszont közülük is csak egy fő beszélt akkor folyékonyan németül.

A tapasztalatok tehát azt mutatják, hogy bár a magyar barátok/ismerősök vagy akár ismeretlen magyar személyek segítsége majdnem elengedhetetlen az elindulás során, Ausztriában nagyon alacsony szintű nyelvtudással vagy akár nyelvtudás nélkül is lehet – alacsonyabb presztízsű munkakörben – boldogulni. Az interjúalanyok közül 12 fő egyáltalán nem beszélt németül, amikor elkezdett Ausztriában dolgozni, 9 fő csak kezdő szinten, néhány szót vagy mondatot tudott, és csak kettő olyan szülő volt, aki az ausztriai munka előtt intenzív nyelvtanulásba kezdett. Ők azok, akik az interjúalanyok közül a leginkább reménytelen helyzetben voltak: egyikük férje halálát követően az itthoni fizetésből nem tudott gyermekeiről gondoskodni, a másik interjúalanyt pedig egy bántalmazó kapcsolat hátrahagyása és a függetlenedés lehetősége motiválta.

„Nem ismertem senkit. Nekem nem volt ismerős. Egy hónapig [...] minden hétfőn kijöttem, és ugyanazokra a helyekre visszamentem, hogy esetleg megüresedett azóta állás. [...] Hát volt olyan hely, ahol konkrétan kinyitották az ajtót, és kivágtak, hogy majd akkor jöjjenek vissza, ha megtanultam németül. [...] Egy hónapig éjjel-nappal tanultam a németet, és akkor már úgy értettem, amikor megkérdezték, hogy tényleg dolgozni akarok-e. És akkor mondtam, hogy igen, tényleg dolgozni akarok, bármit elvállalok. [...] És akkor a harmadik alkalommal a papíromat nem egy lenti fiókba, hanem egy fenti fiókba tették (K01).

26 Árendás és szerzőtársai (2022) a társadalmi pozíció és mobilitási tapasztalatok (az elvándorlás és visszatérés melletti döntés mögött álló motivációk, valamint a gyerekek visszatérés utáni iskolai reintegrációja) összefüggéseit vizsgálták migrációs háttérrel rendelkező magasabb társadalmi státuszú budapesti családok, valamint egy kistelepülés szegregált negyedének roma lakossága körében. Kutatásuk eredményei is jól mutatják az interperszonális (rokon/baráti) kapcsolatok, illetve az alacsonyabb jövedelmű családok esetében a különféle munkavállalást segítő, toborzó vagy munkaerő-közvetítő cégek külföldi munkavállalásban betöltött jelentős szerepét. Váradi (2018c) tanulmányában arról is olvashatunk, hogy a házi gondozót kereső külföldi családok, valamint a potenciális idősgondozók között közvetítő „sofőrök” túlnyomó többsége informális hálózatokat működtet, és az ezekre a hálózatokra támaszkodó nők jellemzően feketén dolgoznak külföldön.

Ugyanakkor az látszik, hogy az Ausztriában töltött évek alatt a családjuktól távollévő szülőknek többé-kevésbé sikerült magukra szedniük annyi nyelvtudást, amennyi az ottani életükhöz szükséges: „*Hát most azért már nem adnának el, de azért bankba nem megyek számlát nyitni, fogalmazzunk így*” (K02).

3) Taszítás–vonzás

Interjúk kutatásom eredményei alapján 8 kivándorlást ösztönző, valamint 11 olyan vonzónak ítélt tényezőt azonosítottam, amelyek az Ausztriában történő munkavállalásra és a transznacionális életmód fenntartására sarkallták/sarkallják az érintett szülőket. Emellett további 4, a taszító faktorok erejét csökkentő tényező (Dorigo–Tobler 1983; Golovics 2019b) jelenik meg az interjúkban. Ezeket a faktorokat ebben a részben sorban áttekintem.

A család „hátrahagyásával” járó külföldi munkavállalás okait vizsgálva a külföldön lévő szülőkkel és a „hátrahagyott”/itthon maradó partnereikkel készült interjúk alapján egyértelműen megállapítható, hogy külföldi munkavállalásuk a Magyarország elhagyását motiváló és a külföldi munka szükségességét alátámasztó okok egész sorával hozható összefüggésbe. Az interjúk készítésekor érezhető volt, hogy ez az egyik olyan téma, amihez ambivalens módon viszonyultak az interjúalanyok, elsősorban azok, akik anyagi szempontból a leginkább szorult helyzetben voltak, amikor a „pénz vagy család” döntést meg kellett hozniuk. Csupán négy olyan interjúalany volt, aki egy-egy taszító és vonzó okkal (alacsony fizetés itthon, magasabb fizetés külföldön) magyarázta a külföldi munkavállalás melletti döntést. Ők azok a szülők, akik még gyermekük születése előtt kezdtek el külföldön dolgozni. A transznacionális életmód fenntartása mellett viszont ők is jó néhány érvet felsorakoztattak.

Taszító tényezők:

Árendás és szerzőtársai (2022) a nemzetközi mobilitásban részt vevő magyarok három nagy csoportját különítették el egymástól: 1) az EU-n belüli mobilitásban részt vevő magyarokat (vagy röviden mobilis uniós polgárokat), akik elsősorban az országok közötti munkaerőpiaci egyenlőtlenségek, a jobb munka- és anyagi lehetőségek miatt vándorolnak; 2) a Magyarországon magas presztízsű munkakörben dolgozó, a társadalmi hierarchia tetején álló elit migránsokat, akiket elsősorban egzisztenciális megfontolások, szakmai ambíciók vagy elakadások, illetve a magyarországi közélettel való elégedetlenség motivál a külföldi munkavállalásra; illetve 3) a gyakran szegregált körülmények között élő romákat, akiket olyan interszekcionális hátrányok indítanak útnak, mint az egzisztenciális elkeseredettség, a társadalmi marginalizáció és a faji diszkrimináció. A szerzők kutatási eredményei azt mutatják, hogy a transznacionális mobilitás tapasztalatai is jelentősen eltérnek egymástól e három csoport esetében, de „*ezek a különbségek [is] abból fakadnak, hogy [...] milyen sajátos motivációk alapján döntenek a migráció mellett*” (Árendás et al. 2022:126). Fontosak tehát a kiinduló helyzetükhöz, társadalmi hierarchiában elfoglalt helyükhöz és faji hovatartozásukhoz, illetve egyéni cselekvési lehetőségeikhez (például a migráció során mozgósítható erőforrásaikhoz) kapcsolódó motivációik, de a szerzők úgy gondolják – illeszkedve a Váradi (2018b) által leírtakhoz –, hogy nagyon szubjektív és sokrétű lehet a döntési szempont, ami nemcsak az érintettek társadalmi-gazdasági háttéréhez kapcsolódik, hanem törekvéseikhez is.

Noha kétségtelen, hogy az előzőekben leírt helyzetek és motivációk nagy szerepet játszanak abban, hogy valaki a külföldi munkavállalás mellett dönt-e, úgy gondolom, hogy a társadalmi státusztól és a végzett munka jellegétől függetlenül is kialakulhatnak olyan reménytelennek tűnő körülmények, amelyek az érin-

tett családokat döntés elé állítják.²⁷ „Az államhatárokon átlépő migráció a magyar társadalom legkülönbözőbb helyzetű rétegeiben a megélhetés, boldogulás lehetséges alternatívájává vált” – olvashatjuk Várad (2018b:13) tanulmányában. Ez a gondolat meglátásom szerint egyrészt egy elfogadható, élhető helyzetből történő előrébb jutás, a „kicsit több, kicsit jobb” lehetőségét, migrációs döntésben betöltött szerepét sejteti, de azt is kellőképpen érzékelteti, hogy a társadalmi hierarchia minden szintjén adódhatnak olyan helyzetek, amikor a megélhetés, boldogulás érdekében egy kényszerű migrációs döntést szükséges hozni.

Interjú kutatásom mintája a társadalmi státusz tekintetében meglehetősen homogén, az interjúalanyok többsége középfokú végzettségű és a külföldi munkavállalás előtt Magyarországon fizikai munkát végzett, így a társadalmi státusz és a külföldi munkavállalást motiváló tényezők közötti összefüggés vizsgálatát az eredmények nem teszik lehetővé. Azt azonban jól mutatják, hogy a kékgalléros munkát végző, kisgyermekes szülők ausztriai munkavállalásának elsődleges indítéka a kényszerűség.²⁸ Az ország elhagyását indukáló taszító tényezők között legnagyobb arányban az anyagi/megélhetési gondok jelentek meg, amit elsősorban a magyarországi alacsony fizetéssel magyaráztak az interjúalanyok, de a kutatás résztvevői közül 8 fő hiteltörlesztéssel kapcsolatos fizetési nehézségekről is beszámolt. Összesen 22 interjúalany említette, hogy ez az ok szerepet játszott abban, hogy a család az egyik szülő külföldi munkavállalása mellett döntött. Többségüknek mindennapos anyagi problémáik voltak, vagy hónapról-hónapra éltek. Néhány interjúalany arról is beszámolt, hogy a gyerekek étkeztetését sem tudta megoldani, és ez nemcsak azokra igaz, akik gyermeküket egyedül nevelték, hanem azokra a szülőkre is, akik jövedelmét hiteltartozás terhelve. Továbbá azok is az elégedetlenek közé tartoztak, akik fizetésükből nem tudtak félretenni, egyről a kettőre jutni, az alapvető szükségleteken kívül egyéb vágyott dolgokra (például telefon-előfizetésre, illetve gyerekeknek egy kicsit márkásabb, minőségibb ruhára/cipőre) költeni, vagy egy váratlan kiadást finanszírozni.

„Konkrétan nem tudtam ennyit adni a gyerekeknek. [...] Az volt az utolsó csepp a pohárban, [...] amikor hónap végén oda kellett mennem a fiamhoz, hogy »Tudsz adni egy ötezetrest kajára?« Akkor végigbögtem az éjszakát, hogy a gyerekeimtől kell kajára pénzt kérnem, holott minden hónapban adott a fizetéséből a rezsibe. És akkor másnap bementem az igazgatónőhöz és [...] mondtam, hogy kimegyek Ausztriába takarítani. [...] Én többet biztos nem kérek a gyerekeimtől pénzt.” (K01)

„[...] a semminél még mindig több az, hogy tudok valamit a gyerekek szájába adni. Tehát, ha én nem jövök ki 5 éve, akkor én már kinn lennék az utcán. De szó szerint. [...] Egyszerűen egyik mókuserékből estünk a másikba, és egyszerűen én úgy éreztem egy idő után, hogy nincs kiút. Tehát, hogy atyáúristen, mikor lesz ennek az alagútnak vége? És ahogy jött az egyik probléma, [...] mindjárt jött két másik helyette. (K05)

„És azért kellett vállalni ezt a külföldi munkát, mert nagyon-nagyon eladósodtunk, és már kezdett ellehetetlenedni a helyzetünk. Tehát már árverezésre akarták küldeni a lakásomat, tehát már jóformán nem tudtam a gyerekek enni mit adni. [...] Mire én a magam kis gyári összeszerelő munkámmal kifizettem volna azt a hitelt, hát lehet, hogy még a mai napig ott dekkolnék.” (H04)

27 Ezt mutatják Barglowski (2021) németországi lengyel migráns anyák (n=20) körében készült interjú kutatásának eredményei is.

28 A mintában szereplő szülők közül felsőfokú végzettséggel egy – külföldi munkavállalás előtt tanárként, majd vállalkozóként dolgozó – édesanya rendelkezett, illetve egyetlen olyan szülővel sikerült interjút készítenem, aki kivándorlás előtt Magyarországon szellemi munkakörben dolgozott. Bár az iskolai végzettsége, illetve a végzett munka jellege alapján társadalmi státusza az interjúalanyok teljes csoportjához képest e két szülőnek magasabb, olyan nehézségekkel néztek szembe (férj halála/bántalmazó kapcsolat), amelyek idővel komoly anyagi problémákhoz, majd kényszerű külföldi munkavállaláshoz vezettek.

„Nekem van egy barátom, akivel közel 10 éve nyúzzuk egymást egy szobában, és ő is úgy jött ki 10 évvel ezelőtt, hogy elvitte volna a bank a feje fölül a házat. Őneki is két lánya volt. [...] Muszáj volt neki is.” (K12)

Az eredmények azt mutatják, hogy azok voltak a legnehezebb helyzetben, akik valamilyen oknál fogva (házastárs halála/válás/párkapcsolati problémák) egyedül próbáltak gondoskodni a gyermekeikről. Úgy érezték, hogy számos nehézséggel kellett megküzdeniük, miközben az alanyi jogon járó, alacsony összegű ellátásokon kívül egyéb gyermeknevelést segítő támogatásokhoz nem jutottak hozzá vagy bizonyos feltételek hiánya miatt elestek azoktól.²⁹ A magyarországi családtámogatási gyakorlat szelektivitását három interjúalany, két gyermekét egyedül nevelő és egy tartósan beteg gyermeket nevelő szülő említette.

„[...] az a 25 ezer forintos gyes nem valami vastag, vagy a 12 ezer forintos családi pótlék az éhenhaláshoz sok, az élethez pedig kevés. [...] Az én kislányom egyéves kora óta él pacemaker-ben. Szívfejlődési rendellenességgel született [...] 3 éves korában hoztak egy olyan jogszabályt, hogy mivel nem szed rendszeresen gyógyszert, nem minősül tartós[an] betegnek. Elvették az emelt családi pótlékot, elvették a gyeset [...] merthogy ő nem minősül tartós[an] beteg gyereknek. De a tejérzékeny, a lisztérzékeny, az egyébként semmilyen születési problémával nem rendelkező, ő igen.” (H01)

„Hát ugye egy keresetből azért jelentősen nehezebb. Csak egy példát említek: akkor még mind a két gyerek kisiskolás volt, akkor kerestem olyan 85 ezer forint körül, és két gyereknek a beiskoláztatása 70 ezer forint volt szeptemberben. És akkor bementem az iskolába, hogy tudnak-e segíteni. Megkérdezték, hogy van-e sérült gyerek. Nem volt, hála Istennek. »Három gyerek van-e?« Mondom: »Tudjátok, hogy kettő van.« Esetleg kisebbség vagyok-e? Hát, mondom: »Nem«. Hát akkor sajnos nem tudnak segíteni. [...] Így, hogy egyedül maradsz, esélytelenné válsz. Esélytelenné változott az életem. Onnantól kezdve, hogy nincs sérült gyerekem, nincs három gyerekem, nem vagyok kisebbség, éppenséggel éhen is dögölhetek. [...] Ez egy rohadt dolog, hogy egy anya nem tud a gyereke mellett lenni. [...] Magyarországon vagyok, magyar kölykökkel, magyar nő, és dögöljek éhen.” (K01)

A megélhetési nehézségekhez és a magyarországi alacsony bérekhez szorosan illeszkedve – de a magas említésszám alapján mégis külön altémaként kategorizálva – jelent meg az interjúk során az elvégzett munka mennyiségének a kérdése, amit 11-en említettek. A külföldi munkavállalás előtti időszakra úgy emlékeztek vissza, hogy állandóan a munka körül forgott az életük, gyakran egyszerre több munkahelyen dolgoztak vagy esti/hétfégi pluszmunkákat vállaltak el (rendszerint bejelentés nélkül, feketén), mégsem jöttek ki a fizetésükből, és tisztában voltak azzal, hogy ez előbb-utóbb az egészségi állapotukra is hatással lesz.

„[...] láttam azt, hogy dolgozok éjjel-nappal, annyit dolgozok, mint az állat, [...] és annak ellenére, hogy úgymond [...] nem kerestem annyira rosszul, láttam, hogy egyszerűen nem jövünk ki belőle. [...] Tehát az, hogy ha dolgozol heti 40 órát, akkor legalább abból meg lehessen élni. És ezt nem láttam otthon,

²⁹ Az egyedülálló szülők helyzetét és az őket érintő családpolitikai intézkedéseket európai összehasonlításban Monostori (2019) vizsgálta, aki ugyancsak alátámasztotta az interjúk során elhangzottakat, és felhívta a figyelmet arra, hogy Magyarországon az egyszülős családok helyzetének érdemi javítása kiemelten fontos kérdés. A témára vonatkozó adatokat és a kapcsolódó jogszabályokat áttekintve arra az eredményre jutott a szerző, hogy az egyszülős családok az átlagnál sokkal nagyobb szegénységi kockázatnak vannak kitéve, 2016-ban 38%-uk élt az ekvivalens jövedelem 60%-ánál kevesebb összegből, ennek ellenére nem tartoznak a mai családpolitika preferált csoportjai közé. A szerző végkövetkeztetése szerint ma Magyarországon „a társadalmpolitika nem tudja az egyszülős családok kedvezőtlen helyzetét megfelelő mértékben kompenzálni” (Monostori 2019:37).

tehát otthon nem lehetett. [...] Undorítónak találom ezt az egészet, hogy tényleg ki kell menni egy másik országba ahhoz, hogy meg tudj élni normálisan. [...] Ne legyen már az, hogy a feketével meg a túlórával számolod az életedet.” (K04)

„[...] én olyan ember vagyok [...], hogy a gyárban meghirdettek egy túlórát, akkor én éves szinten az egy kezemen meg tudom számolni azt, amire én nem jelentkeztem. [...] Nekem teljesen mindegy volt, hogy milyen műszakban voltam beosztva, én bármikor bementem túlórázni, akár éjszaka is, [...] nyilván a pénz miatt. Meg emellett én otthon másodállásban műkörmöztem is, tehát nekem a 24 órából 20 munkaóra simán letelt. [...] És még így is azt mondom – pedig borzalmas mennyiségű túlóráim voltak –, hogy még így is kevés volt a fizetésem. [...] és én azért is döntöttem úgy, hogy kijövök, mert tudtam, hogy ebbe előbb-utóbb bele fogok rokkanni.” (K10)

Amellett, hogy a „sok munka – alacsony fizetés” fizikailag és lelkileg is megviselte az interjúalanyokat, a család életére is káros hatással volt. Az interjúalanyok szerint ez az életforma, és az annak háztartási és gyermeknevelési feladatokkal való összehangolásából adódó nehézségek türelmetlenné és stresszessé teszik a szülőket, aminek elsősorban a családtagok, legfőképpen a gyerekek „isszák meg a levét”. Két interjúalany szerint a folyamatos túlórakkal/pluszmunkákkal tarkított munkahetek és a gyerekneveléssel járó feladatok mellett a munka–magánélet összehangolása előbb-utóbb kivitelezhetetlenné válik.

„[...] egy asszony elmegy dolgozni, dolgozzon bármennyit, 6 órát, 8 órát, de maradjunk az átlag 8 óránál, aztán hazajön a munkahelyről, és idehaza még pörög, mint a kemotoxos légy. Alig várjuk, hogy már 7 óra legyen. Már nincs türelmed a családhoz, mert már a hócipőd tele van, mert te istenverte már fél 4-kor felkeltél, és sokszor 10–11-kor jutsz ágyba, és rohadt fáradtan kelsz fel. Nem jó. Az se jó.” (K08)

„Magyarországon én most azt látom, hogy akik normálisabban élnek, azok nem 40 órát dolgoznak. Tehát az megy, hogy az ember gürizik reggeltől estig, hajt. Igen, ezt lehet csinálni ideig-óráig. Én is csinálhatnám, fizikailag bírnám, nem esne nehezemre, hogy megint heti 50–60 órát dolgozzak, csak ugye feltettem a kérdést, tudod, amikor már van egy kisgyereked, hogy meddig megy ez? Meddig tudod azt a heti 60 órát produkálni?” (K04)

A „sok munka–alacsony fizetés” problémát felismerve mindegyik interjúalany arra a következtetésre jutott a külföldi munkavállalás kapcsán, hogy ha a folyamatos pluszmunkák és túlórák miatt az idejük nagy részét egyébként sem a családjukkal töltik, és a megkeresett pénz csak arra (vagy arra sem) elég, hogy egyik hónapról a másikra meg tudjanak élni (ami ráadásul állandó aggodalmat és nyugtalanságot is generál), akkor inkább a családot ugyan „hátrahagyva”, de számukra anyagi biztonságot nyújtva megpróbálnak külföldön boldogulni: „[...] ha már egyszer amúgy sem vagyok itthon, akkor ne itthon keressek 400 ezret, hanem Ausztriában, sokkal kevesebb melóval, sokkal jobb lehetőségekkel, sokkal kényelmesebben majdnem a dupláját.” (K07).

A magyarországi munkalehetőségeket és munkafeltételeket ugyanakkor az interjúalanyok többsége nem kritizálta, azokról – főként a munkaidő hosszának és beosztásának kiszámíthatatlanságáról – csak néhány esetben, az ausztriai munkafeltételek kontrasztjaként esett szó. Továbbá megállapítható, hogy a munkanélküliség nem játszott említésre méltó szerepet az interjúalanyok külföldi munkavállalás melletti döntésében. Az interjúalanyok közül szinte mindenki a külföldi munka miatt mondott fel magyarországi munkahelyén, és

csak egyetlen olyan interjúalany volt, aki – elmondása szerint túlképzettsége miatt – itthon nem tudott elhelyezkedni. Feltételezhető, hogy e mögött a kis mintanagyság és az alkalmazott mintavételi eljárás áll, hiszen a 2016. évi mikrocenzus külföldi munkavállalást megelőző időszakra vonatkozó adatai az anyák körében kifejezetten magas munkanélküliséget mutatnak (Horváth 2023), amit Hárs (2020) kutatási eredményei is alátámasztanak: a szerző megállapította, hogy a külföldi munkavállalás melletti döntésben az itthoni munkalehetőségek hiánya is szerepet játszik.

Az ország elhagyása melletti döntés indokaként a vállalkozói lét nehézségeit két, a külföldi munkát megelőzően vállalkozóként dolgozó interjúalany említette. Mindketten az adózási feltételekkel, a kisvállalkozásokat terhelő adók mértékével való elégedetlenségüknek adtak hangot.

„[...] minket nem az anyagi körülmények vittek ki, hanem inkább a politika. Tehát, amikor van egy úgymond jó vállalkozásod, és nem élsz meg mást, mint azt, hogy ha 10 forint van a zsebedben, még azt is ki akarják turkálni, akkor egyszer csak úgy elegend lesz. [...] Sajnos ez egy olyan állam, ami nem támogatja a kisvállalkozásokat. [...] Egy A4-es oldalon volt felsorolva, hogy miből kell adót fizetnünk. Fizesd ezt, fizesd azt, és egyszerűen nem tudod már, hogy miből, hiszen nem a kereseted után akarnak fizettetni, hanem adjál oda mindent, amid van. És sajnos ilyen politikai helyzet van itthon. Kibeleznek. Ott is szigorúak a törvények, de hagynak élni. Hagynak érvényesülni. Hagyják azt, hogy a te zsebedben is maradjon. És ez a fontos. Ettől működik egy gazdaság.” (H02)

Végül, két bentlakásos házi idősgondozóként dolgozó édesanya esetében a párkapcsolati problémák is kiemelt szerepet játszottak abban, hogy gyermekeiket „hátrahagyva” külföldön vállaltak munkát. Az egyik interjúalany szerint „[...] az ápolók között nagyon sokan vannak olyanok, akiknek [...] a férjével problémája van. Nem tudják egymást elviselni, és akkor megindulnak kifelé” (K14). Ezt alátámasztják Urbańska (2016) eredményei is: lengyel migráns anyákkal készített interjúk kutatásában az interjúalanyok több mint fele nyilatkozott úgy, hogy a migrációra családon belüli erőszak miatt került sor. Kutatásom interjúalanyai férjeik (egész család életét megkeserítő) alkoholproblémáiról számoltak be, és bár a külföldi munkavállalás melletti döntésüket pénzügyi problémákkal (hiteltartozás/külön családi kassza) magyarázták, mindkettőjüket a függetlenedés lehetősége motiválta, illetve az, hogy ezáltal lehetőségük lesz majd elválni férjüktől: „[...] ahhoz, hogy az álmaimat el tudjam érni, kénytelen vagyok ezt csinálni, de ha Isten is úgy akarja, [...] akkor lesz annyi pénzem jövőre, hogy ki tudom fizetni a hitelemet [...], és akkor ugye elválnék, mert nem maradok vele együtt” (K10). Melegh és Kovács (2010) a FEMAGE nevet viselő nemzetközi kutatás³⁰ során az európai országokba bevándorló nők egyik jól elkülöníthető migrációs stratégiájaként szintén az emancipációs törekvéseket azonosították. A szerzők ezt a migrációt kiváltó okot a „individualista” nemhez kötött vagy női elbeszélői stratégiának nevezték.

Vonzó tényezők:

Az előzőekben azonosított, úgynevezett taszító (negatív) tényezők mellett a migrációs döntésekben az adott célországba csábító faktorok is kiemelt szerepet játszanak. A pozitív (vonzó) és negatív (taszító) tényezők azonban nemcsak a külföldi munkavállalás melletti döntés meghozatala során meghatározóak, hanem minden egyes alkalommal, amikor „visszajönni-maradni” dilemmahelyzet alakul ki a külföldi munkavállalás folyamán.

³⁰ A nők bevándorlása iránti igény és beilleszkedésük az idősödő társadalmakban (*Needs for Female Immigrants and Their Integration in Ageing Societies – FEMAGE*) című kutatás 2006 és 2007 között nyolc európai uniós országban, köztük Magyarországon vizsgálta a bevándorló nők élettörténeti perspektíváit, és a fogadó népesség bevándorlókkal kapcsolatos attitűdjeit.

Amikor az egyén a migrációs döntést fontolgatja, elsősorban hallomásokra, mások tapasztalataira támaszkodik, a migrációt követően már inkább saját tapasztalatai számítanak. Az interjúk alapján bemutatott vonzó tényezők ezért inkább a transznacionális életmód fenntartását magyarázzák, mint magát a külföldi munkavállalás melletti döntést.

Az interjúalanyok által leggyakrabban említett vonzó tényező az Ausztriában megkereshető, magyarországinál lényegesen magasabb fizetés volt: „[...] *mindenki, akivel beszéltem az anyagiak miatt jön ki. A pénz ugye, az motiváló ebben az egész történetben*” (K09), amihez hozzájön az éves bértöbblet, a 13. havi üdülési pótlék (*Urlaubsgeld*) és a 14. havi karácsonyi bónusz (*Weihnachtsgeld*). Az interjúalanyok a magasabb munkabérek legfőbb pozitívumát abban látták, hogy egyről a kettőre tudnak jutni, lehetőségük van félretenni, a nagyobb kiadásokat nehézségek nélkül finanszírozni, „kicsit drágább dolgokat” megvásárolni, pihenésre költeni, és ezáltal családjuk számára nyugodt és színvonalas életkörülményeket, „normális életet” biztosítani. Ezek a tényezők motiválták őket akkor, amikor felerősödött bennük a magányosság érzése, és családtagjaik hiánya, de néhány interjúalany szájából a transznacionális élet fenntartását ösztönző indokként „a jóhoz könnyen hozzá lehet szokni” kijelentés is elhangzott.

„[...] *azzal a fizetéssel, amit ő ott kint megkeres, azért lehet haladni egyről a kettőre. Tehát, mondjuk veszel egy autót készpénzre, gyűjtögeted, megengedhetsz magadnak egy kicsivel drágább utazást [...], de az is fontos, hogy ha egy szemüveget kell csináltatni, akkor nem kell hónapokig spórolni mondjuk a gyerekeknek a szemüvegére.*” (H01)

„*Mindennap megfordult a fejemben, hogy hazamegyek [...]. Aztán mindig, amikor megkaptam a fizetésem, és haza tudtam menni és bevásárolni, tudtunk egyről a kettőre jutni [...], akkor mindig azt mondtam, hogy csinálom tovább.*” (K01)

„[...] *nekem nem is ez volt a cél, hogy én ennyi ideig kinn maradjak. Tehát igazából egy gyors kis hajrával szerettünk volna egy pár hónapot kint dolgozni [...]. De aztán, amikor [...] ugye elkezdik csöpögtetni az embernek a pénzt, akkor azt hamar megszokja. Tehát azért megszokod azt, hogy amikor a gyerek szétrúgja a cipőjét, akkor nem gondolkodsz, hanem bemész a boltba, és veszel neki másikat. [...] Azért az egy kicsit jó érzés.*” (K12)

Az eredmények alapján látszik, hogy a kutatás résztvevői számára fontos a takarékoskodás, amit a jövőbeli tervek megvalósítása, valamint az utóbbi években a Covid19-járvány okozta gazdasági válság miatti bizonytalanság egyaránt motivál, de szerepet játszik benne a külföldön dolgozó szülők előrelátó szemlélete is. Ha „*valaki egyszer behúzza a féket*” (H01) – fogalmazott az egyik interjúalany – (például az ingázással járó terhek és az ebből eredő egészségügyi problémák vagy családi kötelezettségek miatt stb.), akkor a külföldi munka után már nehéz újra a magyarországi körülményekhez alkalmazkodni, az itthoni fizetésből gazdálkodni, így az ilyen helyzetekben a megspórolt pénz átmeneti megoldást jelenthet.

Több interjúalany pozitívumként említette – mint ahogy arról Várad (2018c) tanulmányában is olvashatunk –, hogy Ausztriában vannak olyan munkakörök (például szállodai és éttermi munkák, vagy a váltásos munkarendben történő bentlakásos házi idősgondozás), amelyek ebből a szempontból kifejezetten előnyösnek tekinthetők, mivel – bár csak ritkább hazajárást tesznek lehetővé –, a munkával járó ingyenes étkezés és lakhatás munkáltatói biztosítása hozzájárul ahhoz, hogy keresetüket szinte teljes egészében haza tudják

adni.³¹ Az egyik idősgondozóként dolgozó interjúalany munkája további előnyének tekintette, hogy a váltásos munkarend miatt felszabaduló időt (itthon töltött napok) családjával tudja tölteni, és ilyenkor ki tudja venni a részét a háztartási és gyermeknevelési feladatokból. Ez a vonzónak ítélt szempont Gábrriel (2020) Baranya megyéből Ausztriába ingázó házi idősgondozók körében készített kutatásában is megjelent.

Az előzőek mellett az ausztriai munkafeltételekkel, munkakörülményekkel való elégedettség említése szintén gyakori volt az interjúk során. Legfőbb pozitívumként a munkaidő hossza és beosztása, valamint annak kiszámíthatósága hangzott el, de a dolgozók megbecsültségét, az emberközpontú vezetői attitűdöt, valamint a munkaeszközök minőségét is többen vonzó tényezőként említették.

Bejelentés nélküli foglalkoztatást egyik interjúalany sem tapasztalt külföldi munkavállalása során: „*Ugye Magyarországon bevett szokás, hogy ha dolgozik az ember mennyiségi órát, akkor egyik részét kifizetik így, a másik részét kifizetik úgy, itt azért ilyen nincs. Itt azért ez nagyon minimális*” (K03), amit ugyancsak az ausztriai munkavégzés előnyeként tartottak számon, viszont a munkaterheléssel kapcsolatban már véleménykülönbségek mutatkoztak. Bár az interjúalanyok többsége úgy látta, hogy Ausztriában kevésbé feszített a munkatempó, „[...] *ha csak egész hónapban paradicsomlevelet tépkedsz, akkor is megvan a 400 ezer forint havi nettó*” (H10) – mondta az egyik interjúalany, akadtak olyanok is, akik ezzel kapcsolatban más álláspontot képviseltek. Az eredmények alapján úgy tűnik, hogy a munkaintenzitás megítélése a végzett munka jellegétől függ: az interjúalanyok közül a vendéglátásban dolgozók és a házi idősgondozók körében azonosítható ez a probléma, de míg az előbbi munkakörben dolgozók fizikai kimerültségről számoltak be, addig az idősgondozók úgy látták, hogy mentálisan megterhelőek számukra a munkanapok.

„*Nagyon megbecsült vagyok. Nagyon. Tehát olyan szinten becsülnék meg, embernek néznek, hogy azt nem lehet elmagyarázni. Dolgoztam jó pár helyen otthon [...], sehol nem voltam olyan szinten megbecsülve, mint itt egyszerű takarítóként. [...] Jobb fizetést kaptam, mint otthon kormánytisztviselőként, sajnós.*” (K01)

„[...] *olyan munkaruházatot kapnak, hogy a bakancs 100 ezer forintba kerül. Az a munkaruha, amiben a férjem dolgozik, ha a sisaktól a cipőig nézem, félmillió forint. Hát itthon hol kapsz olyat? És évente kétszer-háromszor is cserélik, attól függ, hogy mire van szükség. Ha egy kicsit kopottabb, akkor már adja az újat a munkáltató. Meg az eszközök, amikkel dolgoznak, vagyont érő szerszámaik vannak. Nem az van, mint itthon, hogy éppen hogy csak van szerszáma a kőművesnek.*” (H01)

„*Itt messzemenően jobban meg kell fogni a munkát, mint otthon, de itt a munkához való hozzáállás is teljesen más, mert itt az emberek szívesen megcsinálják, mert többet fizetnek érte.*” (K14)

A vonzó tényezők következő csoportját az ausztriai munkavállalás esetén igénybe vehető, gyerekek után járó családi támogatások és adókedvezmények képezték. Ide tartozik a családi pótlék, az eltartott gyermekek után járó adókedvezmény, valamint a családi bónusz „plusz” juttatás.³² Ezek a támogatások alanyi jogon járnak, és összegük gyermekszám, családtípus és a gyermek egészségi állapota szerint differenciált.

31 Az interjúk kutatás eredményei azt mutatják, hogy ezt a „gyűjtögető” életformát az is támogatja, hogy a családtól távol lévő szülők az egyedüllét elviselhetetlensége miatt felszabaduló idejükben hajlamosak pluszmunkákat vállalni. Hasonló haszonmaximalizáló stratégiáról olvashatunk Fedjuk (2020) Olaszországban dolgozó ukrán házi idősgondozók körében készített kutatásában.

32 A családi bónusz „plusz” (*Familienbonus Plus*) egy olyan, Ausztriában 2019. január 1-jétől bevezetett adóterheket csökkentő családi juttatás, amelynek maximálisan igénybe vehető indexált (az adott ország megélhetési viszonyaihoz igazított) összege a magyar munkavállalók esetében 2021-ig 18 éven aluli gyermekenként maximum évi 862 euró volt, jelenleg (2021. január 1-től) maximum évi 1 150 euró.

„Amikor kisebbek voltak a gyerekek, kiment a férjem külföldre dolgozni, és nem a külföldi pénz hozta meg a jólétet, hanem megkaptuk a családi pótlékot, ami egyben jött. 5–6 ezer, vagy 8 ezer euró. Nem is láttam még annyi pénzt. És az nem banki hitel volt. Nem, ez nem az. Azt adta az állam, mert az járt a gyerekeknek. És ez jó volt.” (K08)

Bár 2019. január 1-jétől az Ausztriában dolgozó, de ott bejelentett lakcímmel nem rendelkező vendégmunkások esetében ezeknek a támogatásoknak az összegét nagymértékben lecsökkentették,³³ az osztrák munkaerőpiacon dolgozó szülők számára folyósított összeg³⁴ még így többszöröse volt annak, mint amire Magyarországon jogosultak lettek volna gyermekük után,³⁵ „[...] pedig csak egy vonal választ el, egy határ” (K12) – zárta mondanivalóját az osztrák családtámogatási rendszerrel való elégedettségének hangot adó egyik interjúalany.

A jobb fogyasztási lehetőségek, az osztrák mentalitás, a kellemesebb élet, valamint egy idegen kultúra megismerésének, egy idegen nyelv elsajátításának és az egyéni fejlődésnek a lehetősége is a vonzó tényezők között jelent meg. Négy interjúalany az Ausztriában elérhető termékek alacsonyabb árát és magasabb minőségét emelte ki, hárman az ausztriai élet adta nyugalmat és a külföldiek felé megmutatkozó pozitív viszonyulást, hárman pedig a teljesen új kulturális szokások és értékek megismerésének, elsajátításának lehetőségét nevezték meg olyan vonzó tényezőként, ami a költség-haszon mérleget Ausztria felé billenti.

„[...] sokszor kapjuk, hogy külföldön sincs kolbászból a kerítés. De, ott kolbászból van. Ott kolbászból van. Olcsóbban tudunk kint vásárolni, mint itthon. [...] Például kerti kiülőre párnákat szerettem volna. A JYSK-ben akciósan 16-ról 10 ezer volt egy darab párna. A férjem ugyanazt a párnát 2 500 forintért vette meg. Tehát egy párna árért lett négy párnám. Hogy lehet ez? Nagyon kemény. Négyyszer annyit keresnek vagy háromszor, és feleannyiba kerülnek a dolgok.” (H01)

„[...] amíg a férjem is ingázó volt, mi kintről hoztuk be a dolgokat. [...] Nyugodt szívvel megvettem mindent, mert tudtam, hogy százszor jobb, mint amit a magyar LIDL-ben, vagy Tesco-ban, vagy itt-ott kapsz. [...] Én tudok különbséget tenni, például a húsleveskockákban. Én ugyanúgy kint is megvettem [...] a húsleveskockát. Olyan szép színe van a kintinek, olyan kicsit aranylő, nálunk meg olyan zöld, mint a spenót. És másabb a leves is. Másabb. Finomabb a kinti kocka.” (K08)

„Úgy veszem észre, hogy az emberek is sokkal nyugodtabbak, nincs olyan stresszes életmód, mint ami ugye nálunk. [...] Szóval pozitívumot nagyon sokat tudnék mondani. Rengeteget.” (K02)

33 2019-ben Ausztriában bevezettek egy kiigazítási mechanizmust, amely értelmében a családi pótlék és a gyerekek után járó adókedvezmény összegét a lakóhely szerinti ország árszínvonalához igazították. Magyarország esetében a korrekciós tényező értéke 0,575, ami azt jelenti, hogy az Ausztriában dolgozó, Magyarországon élő gyermeket nevelő szülők 2019 után már csak a támogatások korábbi összegének 57%-ára lettek jogosultak, tehát majdnem feleakkora összegre, mint az osztrák állampolgárok.

34 A családi pótlékot, valamint a gyerekek után járó adókedvezményeket is figyelembe véve egy 3 és 10 éves kor közötti gyermeket nevelő kétszülős család például havi 170 euró, azaz 70 ezer forint körüli összegre volt jogosult, de egy három 18 éven aluli gyermeket nevelő kétszülős család esetében ez az összeg havi 580 euró, azaz 230 ezer forint körüli összeg is lehetett. A családi pótlék és a gyermekek után járó adókedvezmények gyermekszám, családtípus és a gyermek egészségi állapota szerint indexált összegei az Interreg Austria–Hungary (2019) információk kiadványában megtekinthetők.

35 A gyerekek után járó támogatások összege a közelmúltban változott, ugyanis 2022. június 16-án az Európai Bíróság jogellenesnek minősítette az Ausztriában dolgozó vendégmunkások számára nyújtott, gyermekek után folyósított támogatásoknak a gyermek lakóhelye szerinti államtól függően történő kiigazítását, és azóta az osztrák kormány már vissza is fizette az indexálásból eredő különbözetet. Az ügyben hozott ítélet sajtóközleménye az alábbi linken elérhető: <https://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2022-06/cp220102hu.pdf>

Végül célországától függetlenül ugyan, de a külföldi munkavállalás melletti döntésben, illetve a transznacionális élet fenntartásában fontos szerepet játszott – az utóbbi évtizedek nemzetközi mobilitást támogató eseményei³⁶ mellett – a technológiai fejlődés, a különféle modern kommunikációs technológiák megjelenése és az utazási lehetőségek kiszélesedése is. Ez olyan „új tér-idő rugalmasságot” (King 2002) eredményezett, amely a transznacionális családok tagjai számára lehetővé tette, hogy országhatárokon átívelő kapcsolatokat tartsanak fenn egymással, a térbeli elkülönülés ellenére is dinamikus rendszerként működjenek, „[...] összefogjanak, és olyan dolgokat hozzanak létre, amelyek a kollektív jólét és az egység érzését, azaz a »családi életet« jelentik” – fogalmazott Bryceson és Vuorela (2002:18).

Bár az interjúk során a transznacionális kapcsolattartás lehetőségének döntésre gyakorolt hatását nem említették az interjúalanyok, egyértelműen látszik, hogy a transznacionális élet fenntartásában és annak családok életére gyakorolt hatásai szempontjából is kiemelten fontos szerepe van annak, hogy a határon átívelő kapcsolattartás már napi szinten, mondhatni különösebb erőfeszítés nélkül is megvalósítható. Voltak olyan interjúalanyok, akik már több mint egy évtizede dolgoztak külföldön. Számukra a korlátozott lehetőségek miatt kezdetben nehézséget jelentett a kapcsolattartás, ami még elviselhetetlenebbé tette a transznacionális életet, de mégis vállalták azt: „[...] eleinte nagyon-nagyon nehéz volt. Főleg akkor volt nehéz, mikor nem volt internet, és még ugye külföldről a telefonhívás is egy nagyon volt. Ugye voltak ilyen netes kávézók, de hát otthon hol volt net még akkor, 2006-ban? Még a mobilnetek sehol nem voltak, vezetékes, tárcsázós internet, ha volt. [...] Tehát a kapcsolattartás formája volt nehéz, és ezt nehezen éltük meg” (K12).

Az utazási lehetőségek kiszélesedését, illetve a határok átjárhatóságát, a munkaerő szabad áramlásának külföldi munkavállalás melletti döntésben betöltött szerepét nem említették, amely vélhetően azzal magyarázható, hogy az interjúalanyok többsége egy „mobilabb” korszakban, az Európai Unió 2004-ben induló keleti bővítése, valamint a fokozatos (főként a 2011-es osztrák és német) munkaerőpiaci nyitások után kezdett külföldön dolgozni. Ebből adódóan számukra a mobilitást gátló tényezők (a határellenőrzések és a tartózkodás korlátozása, vagy a rendelkezésre álló közlekedési eszközök limitáltsága) nem jelentettek akadályt, a mobilitás globális hierarchiájával nem kellett megbirkózniuk (Bauman 1998b, idézi Váradi 2018b:21). Ugyanakkor teljes határozottsággal nem lehet kijelenteni, hogy az utazási lehetőségek valamelyest ne lennének mérvadóak a „visszajönni vagy maradni” dilemmahelyzetekben. Az interjúalanyok közül többen említették, hogy a munkaidő beosztása és a földrajzi távolság együttesen behatárolta a hazautazási (így a fontos családi eseményeken való részvételt lehetővé tevő) lehetőségeiket, ami fokozta az egyedüllét okozta magányosság érzését, így végül „mobilitástípus-váltás”³⁷ melletti döntéshez vezetett. Erre az ingázással járó kihívások (például a nagy ingázási távolság, az utazással járó veszélyek vagy az állandó utazás miatt kialakuló egészségügyi problémák) miatt is sor került néhány esetben.

A taszító faktorok erejét csökkentő tényezők:

Az ausztriai munkavállalás számos pozitívuma mellett az interjúalanyok néhány olyan szempontot is felvetettek, ami külföldi munkavállalásuk ellen szól, tehát a taszító faktorok erejét csökkentő tényezőnek tekinthető. Legtöbbször a pszichés költségeket említették, amelyek a családtagok hiánya miatt jelentkező nehézségek

36 Például az EU-hoz és a schengeni térséghez való csatlakozás, illetve Ausztriában a 24 órás gondozás 2007-es legalizálása (Baumgartner–Forster, 2017), bizonyos hiányszakmákban a külföldi vendégmunkások foglalkoztatását érintő korlátozások munkaerőpiaci nyitás előtti fokozatos feloldása (Pogátsa 2014), majd az osztrák és német munkaerőpiac 2011-es megnyitása.

37 Olyan mobilitási forma választása (például tartós külföldön élés helyett ingázás, vagy havi/kéthavi ingázás helyett heti ingázás), amely lehetővé teszi a gyakoribb hazalátogatást. Jellemzően munkahelyváltással, illetve célországváltással is jár.

teljes halmazát ölelik fel. Ide tartoznak a külföldi munkavállalásnak a családtagok mentális egészségére és életmódjára gyakorolt káros hatásai, a külön töltött időnek a szülő-gyermek kapcsolatok és párkapcsolatok stabilitásának gyengülésében megmutatkozó jelei, illetve a családon belüli hatalmi helyzetek és szerepviszonyok átalakulásából adódó problémák is. „A migráció egy meglehetősen költséges és nehéz folyamat, [...] nagyon komoly lemondásokkal jár.” Az érintettek „rendszerint tudják, hogy a tíz ujjukból legalább háromba bele kell harapniuk, és hogy melyik háromba harapjanak bele, az itt a kérdés.” – fogalmazott Melegh (2015: 210).

A családtagok hiányát és az abból eredő következményeket a transznacionális életmód ellen szóló érvként szinte az összes interjúalany említette. Ez volt az egyetlen olyan tényező, ami – egyéb makroszintű tényezők változatlansága mellett – döntési helyzetet produkált a külföldi munkavállalás során, több interjúalany esetében munkahelyváltásra, „mobilitástípus-váltásra” is emiatt került sor. A témához illeszkedő kutatások eredményeit tekintve ez nem meglepő: a 2016. évi mikrocenzus adatai (Gábiel–Horváth 2019; KSH 2018) és Horváth (2016) eredményei is azt mutatják, hogy a visszatérést elsősorban családi okok motiválják.

Eredményeim alapján azonban úgy tűnik, hogy döntési helyzetekben bizonyos makrofaktorok hatása a felmerült pszichés költségekkel szemben erősebbnek bizonyult, ami azért is meglepő, mivel az interjúalanyok közül 18 fő már öt éve vagy annál hosszabb ideje külföldön dolgozik, 7 interjúalany esetében pedig a 10 évet is meghaladja. Többségük arról számolt be, hogy kezdetben nehézséget jelent az elválás és a transznacionális kapcsolatok fenntartása, de a kezdeti bizonytalanság voltaképpen beletörődéssé, majd megszokássá alakul át, néhány interjúalany esetében már az első fizetés kézhezvétele után: „Csak annyi volt a megterhelő, hogy hiányzott a család. Hiányoztak mindhárman. [...] De ez nem tartott sokáig, csak az első fizetésig. Tehát az első fizetést megkaptam, nem mondom meg, hogy mennyit, de Magyarországon azért egy évig kellett dolgoznom, és onnantól fogva minden megváltozott” (K02), másoknál hosszú hónapok vagy évek alatt. Úgy tűnik, hogy a belenyugvás azon anyák számára a legnehezebb, akik fiatalabb (15 éven aluli) gyermek(ek)-et hagytak hátra, akik – az itthon töltött idő hosszától függetlenül – csak ritkábban (például havonta) tudnak hazajárni, és akik gyermeküket egyedül nevelik vagy párkapcsolati problémák miatt döntöttek a külföldi munkavállalás mellett. Ők jelenleg is nehezen viselik a transznacionális szülőség terheit,³⁸ de valamilyen cél (hiteltartozás rendezése/válás), vagy a jelenlegi életszínvonaluk fenntartása érdekében kénytelenek vállalni vagy vállalják azt.

„[...] Mindenki azt hiszi, hogy Ausztriában kolbászból van a kerítés, Németországban kolbászból van, mindenki luxusban él, mindenki nyaralni jár. Oké, tényleg így van, mindenki elmegy nyaralni. Csak ők azt nem értik meg, hogy amíg mások ledolgozzák a 6 vagy 8 órájukat, hazamennek, kitakarítanak vagy családjukkal vannak, és nézik a tévét, én 24 órából 24-et kint vagyok egy vadidegen családnál. [...] Nem vagyok otthon, nem vagyok a családommal. Nem tudom hány anyák napjáról, születésnapról, karácsonyról lemaradtam. Ezt nekem senki nem adja vissza. Nincs az a pénz, amit ez megér, hogy a gyerekeket távol hagyjam. De muszáj vagyok, mert sajnos egyszerűen máshogy nem tudom megoldani.” (K05)

„A kereset, a pénz a lényeg az embernek. Igaz? Azért négy gyerekem van, azt a négy gyereket el kell látni. [...] Mindig mondja mindenki, hogy nem a pénz a minden. Nem a pénz a minden, de pénz nélkül nem tudsz megélni, sajnos. Olyan világban vagyunk.” (K06)

38 Amihez hozzájárul az is, hogy a kiskorú gyermeket nevelő nők külföldi munkavállalását társadalmi stigma övezi, azt a férfiak külföldi munkavállalásával ellentétben a média rendellenes jelenségként bélyegzi meg, és ez komoly lelkiismeret-furdalást és szégyenérzetet vált ki a távollévő anyákból. Váradi (2018a) arra is felhívta a figyelmet, hogy a család szétszakadása miatti lelkiismeret-furdalás azok életét is megkeseríti, akik rövidebb idejű váltásokkal dolgoznak.

A pszichés költségek mellett a taszító faktorok erejét csökkentő tényezők közé sorolhatók a külföldön dolgozó szülők negatív diszkriminációs tapasztalatai. Bár az interjúalanyok inkább pozitívan értékelték az osztrákok magyarokhoz való viszonyulását, 10 interjúalany úgy emlékezett vissza, hogy őt vagy házastársát érte közvetlen hátrányos megkülönböztetés a külföldön töltött évek alatt. Elsősorban a „*mindig tudatják veled azt, hogy te csak egy Ausländer vagy, te csak egy vendég vagy itt*” (K05), „*[...] odakint Ausländer vagy, és tők mindegy, hogy fekete, fehér, vagy éppen sárga. Ausländer slussz-passz*” (K08) típusú tapasztalatokhoz kapcsolódó érzések jöttek felszínre az interjúk során, amiről jobbára a házi idősgondozóként dolgozó interjúalanyok számoltak be. Néhányan közülük úgy gondolták, hogy ez kizárólag a nyelvtudás hiányával magyarázható: „*[...] ha valaki nem jól nyomja a nyelvet, akkor igen, sajnos hátrányokba ütközhet*” (K02), és ezt azok is megerősítették, akik nem tapasztaltak hátrányos megkülönböztetést a külföldön töltött évek alatt.

Bár a munkaidő-beosztás kiszámíthatóságáról az interjúalanyok többsége elégedettséggel nyilatkozott, a bentlakásos házi idősgondozóként dolgozók közül néhányan az ausztriai munkájuk hátrányának tartották, hogy a turnusok hossza gyakran változik, így nem tudnak előre tervezni, nem tudják, hogy családtagjaikat mikor láthatják viszont. Továbbá, mivel ebben a munkakörben jellemzően vállalkozóként dolgoznak a magyarok (Famira-Mühlberger 2017; idézi Gábrriel 2020:53), ezért bizonyos pluszjuttatásoktól is elesnek, például a 13. és 14. havi fizetéstől, illetve betegszabadság sem jár a munkájuk után: „*Én Selbständigben vagyok itten, vállalkozóként vagyok kint, nekem nincs karácsonyi pénzem, nincsen Urlaubgelder, akkor [...] az orvosi ellátásod sem olyan, akkor nincsen szabadságod, nincsen betegszabadságod, semmid sincs. [...] Ez egy hátrány. Ez nagyon nagy hátrány*” (K14). Eredményeim alapján összességében úgy látszik, hogy az interjúalanyok közül a legkiszolgáltatottabb helyzetben a bentlakásos házi idősgondozóként dolgozó szülők vannak. Ezt Gábrriel (2020) kutatási eredményei is alátámasztják, az idősgondozói munkát a szerző prekárius (bizonytalan) munkának tekinti.

ÖSSZEGZÉS ÉS KÖVETKEZTETÉSEK

Jelen tanulmányban a családtól való elszakadással járó ausztriai munkavállalás okait vizsgáltam egy interjú felmérés eredményei alapján. Arra a kérdésre kerestem a választ, hogy milyen társadalmi-gazdasági és mikroszinten zajló folyamatok alakítják a kiskorú gyermek(ek)et nevelő szülők munkavállalási célú mobilitási döntéseit, illetve azt, hogy az anya vagy az apa (esetleg mindkét szülő) próbálkozik inkább külföldi munkavállalással. 25 olyan szülővel készítettem félig strukturált interjút, aki transznacionális családhoz tartozik.

Az interjú kutatás eredményei azt mutatják, hogy a Magyarországon élő, kiskorú gyermeket nevelő szülők külföldi munkavállalással és a transznacionális életmód fenntartásával kapcsolatos döntéseit elsődlegesen a küldő és a célterületek bizonyos makroszintű társadalmi-gazdasági paramétereinek mikroszinten jelentkező hatásai befolyásolják. Az ország elhagyását indukáló fő taszító tényező az alacsony magyarországi fizetés, ami háztartási/családi szinten anyagi, megélhetési problémaként csapódik le, és számos esetben hiteltelek és egyéb tartozások felhalmozódásával jár együtt. Az ilyen helyzetek a kiskorú gyermeket nevelő szülőket túlórák és pluszmunkák elvállalására sarkallják, ami túlhajszolt életmódot, egészségügyi problémákat generál, valamint a munka és magánélet egyensúlyának felborulását eredményezi, ennek következtében pedig előbb-utóbb külföldi munkavállalás melletti döntéshez vezet. Ezek a döntések szinte kivétel nélkül családi szinten, a hagyományos nemi szerepek (apa a kenyérkereső), vagy a lehetőségek (potenciális munkakörhöz illeszkedő készségek, képességek) és szándékok (ki akar/nem akar) figyelembevételével születnek meg. De szerepet játszik bennük az itthon maradó gyerekek felügyeletének ellátását vállaló családtagok hozzájárulása

és a külföldi munkavállalást segítő interperszonális kapcsolatok is. Élethelyzetektől és lehetőségektől függően a döntést kiváltó anyagi, megélhetési okok kiegészülnek további olyan mikro- és makroszintű elemekkel, mint például a magyarországi családtámogatási gyakorlat szelektivitásából adódó kedvezőtlen helyzet vagy a magyarországi kisvállalkozók hátrányos adózási feltételei.

A másik oldalon, vonzó tényezőként a magasabb fizetés és a hozzá társuló éves bértkiegészítés, a gyermek után járó támogatások és adókedvezmények, illetve az ezekből elérhető megtakarítások jelennek meg, továbbá az ausztriai munkafeltételekből és munkakörülményekből, a fogyasztási lehetőségekből, valamint a „kellemesebb” életből fakadó hasznosságnövekmények is ide tartoznak. Ezeket a külföldi munkavállalásra, valamint a transznacionális élet fenntartására vonatkozó döntés mérlegelése során felmerülő hasznokat ugyanakkor beárnyékolják a családtagok elhagyása nyomán jelentkező lelki költségek, de az új nyelv elsajátításának és az új környezethez/kultúrához való alkalmazkodásnak a terhei is a költségek közé sorolhatók.

Az Ausztriában dolgozók jellemzőit és az ausztriai munkavállalás motivációit vizsgáló kismintás kutatások (például Kovács–Sipos 2020; Horváth 2019; Proactive Consulting Kft. 2018; EMPIRICA 2012; Lechner et al. 2010; Hárs et al. 2009; Hardi 2005; Sik 1999) mindegyike a hazainál jóval magasabb kereseti lehetőséget azonosította elsősorú vonzó tényezőként, de emellett (vagy ezzel átfedésben) olyan motiváló tényezők is megjelentek, mint a tanulás/nyelvtanulás és a szakmai fejlődés lehetősége, illetve a külföldi élet megtapasztalása, a kíváncsiság vagy a kalandvágy, azonban ezek a motiváló tényezők a gyermeküket „hátrahagyó” szülők esetében egyáltalán nem azonosíthatók. Továbbá ezekben a kutatásokban, noha tudhatjuk, hogy az ausztriai fizetés a legfőbb „csábító”, annak kontrasztjáról kevésbé esik szó: nem tudjuk, hogy arra kezdetben az álmok megvalósítása, előrelépés vagy éppen a túlélés, az „egyik hónapra a másikkra élés” körforgásából való kikerülés miatt volt-e szükség. Eredményeim alapján egyértelműen látszik, hogy a transznacionális életet élő családokban szinte kizárólag az anyagi/megélhetési gondok miatti kilátástalanság és a kényszerszülte helyzetek indítják útnak a szülőket, idővel pedig a kezdeti bizonytalanság voltaképpen beletörődéssé, majd megszokássá alakul át, – ha nem is végleg, de bizonyos időre – konzerválva a transznacionális családi életet.

Fontos ugyanakkor leszögezni, hogy az alacsony mintanagyság messzemenő következtetések levonását nem teszi lehetővé. Azt a tényt, hogy az interjúalanyok többé-kevésbé hasonló kiinduló helyzetből, hasonló okok miatt döntöttek a külföldi munkavállalás mellett az ezen ismérvek alapján viszonylag homogénnek mondható minta is magyarázhatja. A transznacionális család kialakulását más migrációs motivációk is előidézhetik, de kétségtelen, hogy a magyar–osztrák relációban nem ezek a leginkább meghatározóak, hiszen az az „életszínvonal-lépcső”, amiért tömegek hajlandók vállalni a transznacionális lét problémáit a szomszédos EU-országokhoz képest Magyarországon és Ausztria között az egyik legnagyobb.³⁹

Egyértelmű tehát, hogy a család (főként a gyerekek) „hátrahagyásának” terhe túlságosan nagy ahhoz, hogy hasonló nagyságú motiváció hiányában ezt a lépést valaki megtegye. Ennek ellenére az sem zárható ki, hogy ahogyan a külföldi munkavállalási lehetőségek egyre többeket megszólítanak és – a negatív következtetések ellenére – a transznacionális életforma egyre inkább elfogadott és működőképes stratégiává válik

39 Az Eurostat (2021a, 2023a) legfrissebb adatai szerint a medián ekvivalens rendelkezésre álló jövedelem egy lakosra vetített vásárlóerő eltéréseivel súlyozott (tehát az országok közötti árszínvonal-különbségeket kiküszöbölő) értéke (purchasing power standard – PPS) 2021-ben Románia, Bulgária és Görögország mellett Magyarországon volt a legalacsonyabb (9 982 PPS, az EU-s átlag alig fele), míg Ausztriában az egyik legmagasabb (24 450 PPS), 2,4-szerese a magyarországi értéknek. Az étellel való elégedettség tízfokú skálán mért mutatóját tekintve szintén nagy a kontraszt a két ország között: míg Ausztria első, Magyarország az utolsó előtti a listán (Eurostat 2021b, 2023b).

(tehát a networkhatásnak és a mintakövetésnek egyre nagyobb szerep jut), úgy egyre több család dönt a „kettészakadással” járó, de anyagi biztonságot nyújtó transznacionális családi élet kialakítása és fenntartása mellett. Ezt mutatják a 2011. évi népszámlálás és a 2016. évi mikrocenzus adatai is, amelyek szerint a transznacionális családok száma és aránya a két adatfelvétel között eltelt 5 év során másfélszeresére nőtt, 2016-ban számuk meghaladta a 24 ezret. Pillanatnyilag nem állnak rendelkezésre olyan adatok, amelyek alapján becsülni tudnánk, hogy 2016 óta a transznacionális családok száma és aránya miként változott, és jelenleg megközelítőleg hány család (szülő és gyermek) él külföldi munka miatt elválasztva egymástól, a magyarok külföldi munkavállalásának trendjeit figyelembe véve ugyanakkor feltételezhető, hogy a magyarországi transznacionális családok száma 2016 óta tovább nőtt. Ennek vizsgálatát a nemrég lezajlott 2022. évi népszámlálás adatai teszik majd lehetővé.

Kézenfekvő tehát a kérdés, hogy mekkora lehet a szerepe az államnak abban, hogy egy szülő gyermekeit „hátrahagyva” külföldi munkavállalás mellett dönt-e, és a magyarországi szociálpolitikának kellene-e ezekkel a családokkal foglalkoznia. A válasz egyértelműen igen.

Bár a témához kapcsolódó szakirodalmak alapján látható, hogy az ENSZ Gyermekalapja már 2012-ben hangsúlyozta, hogy nagyobb figyelmet kell fordítani erre a témára (Bélorgey et al. 2012), és azóta több szervezet⁴⁰ is csatlakozott ehhez az állásponthoz, a családot „hátrahagyó” migráció kérdésköre még mindig a tagállamok hatáskörébe tartozik. Tagállami szinten vizsgálva a transznacionális családokra irányuló beavatkozásokat viszont látszik, hogy csak néhány országban (Romániában, Lengyelországban, Lettországban és Moldovában) valósultak meg – elsősorban a „hátrahagyott” gyerekeket védő – programok. Ezek keretében főként az érintett gyerekek tanulástámogatására, illetve pszichológiai tanácsadásra került sor, de Romániában például (ahol a legtöbb, becslések szerint 350 ezer „hátrahagyott” gyermek él) számítástechnikai eszközökkel felszerelt ifjúsági klubokat hoztak létre, segítve ezzel a szülők és gyerekek közötti kommunikációt, valamint az egyik település önkormányzata minibuszokat is vásárolt a főként Spanyolországban és Olaszországban dolgozó szülők gyakoribb hazaszállítása érdekében. Ezek a programok ugyanakkor csak meghatározott ideig tartottak, és a tervezett programok többsége pénzügyi források hiányában meg sem valósult (Alexe et al. 2012; Badea 2020; Krišjāne–Lāce 2012; Okólski–Topińska 2012; UNICEF 2019).

A jogi keretek kidolgozása ugyancsak hiányos, amit részben a transznacionális családok számára és helyzetére vonatkozó kutatások hiánya magyaráz. A legtöbb országban a gyerekek „hátrahagyásának” bejelentése nem törvény által előírt kötelezettség, vagy ha az is, annak elmulasztását nem szankcionálják (Bélorgey et al. 2012; Fresno et al. 2019; Safta et al. 2014; Vladicescu–Vremis 2012). Így van ez Magyarországon is: mindkét szülő vagy egy egyedülálló szülő hosszabb-rövidebb ideig tartó külföldi munkavállalásának gyámhatóságához történő bejelentési kötelezettségét jogszabály nem írja elő,⁴¹ abban az esetben viszont, ha a szülő(k) távolléte a gyámhatóság tudomására jut, az hivatalból köteles eljárást indítani (Gyer., 127. § [1]). Bár egy korábbi kutatásunk (Perchinig et al. 2018) során készített interjúban a Zalaegerszegi Járási Hivatal vezetője arról számolt be, hogy évente két-három ilyen típusú jelzés érkezik a hivatalhoz,⁴² feltételezhető – és kutatá-

40 Például az Európa Tanács Gyermekjogi Irányító Bizottsága, illetve az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlése (Badea 2020).

41 Ugyanakkor a szülői felügyeletet gyakorló szülő egészségi állapota, indokolt távolléte vagy más családi ok miatt kérelmezheti, hogy gyermeke(i) felügyeletét ideiglenesen az általa gyámként megnevezett személy (legtöbbször családtag, egyéb rokon vagy ismerős) lássa el (Ptk., 4:187. § [1]).

42 Az interjú a REMINDER (*Role of European Mobility and its Impacts in Narratives, Debates and EU Reforms*) című projekt keretében készült 2018. június 6-án.

som eredményei is ezt mutatják –, hogy többségében ezek az esetek bejelentés nélkül maradnak. Meglátásom szerint nem a gyerekek családból való kiemelése jelenti a megoldást ezekben a helyzetekben. Az lenne igencsak fontos, hogy a szülők távozásáról legalább a települési önkormányzatok és a gyerekek nevelését, oktatását ellátó intézmények tudomást szerezzenek (főként azokban az esetekben, amikor a gyerekek egyedül, idősebb testvérrel vagy a nagyszülőkkel maradnak), kiemelt figyelemmel kísérjék az ilyen szempontból hátrányos helyzetben lévő gyerekek szükségleteit, és speciális segítséget nyújtsanak számukra. A probléma tényleges megoldását ugyanakkor azoknak a reménytelen helyzeteknek a megelőzése jelenti, amelyek a szülők külföldi munkavállalása mögött állnak. Nyilvánvaló, hogy a magyarországi fizetések egyhamar nem érik utol az Ausztriában megkereshetőt, de a magyarországi szociálpolitikának az egyedülálló szülők helyzetével kiemelten fontos feladata lenne foglalkozni. Az egyszülős családok az átlagnál sokkal nagyobb szegénységi kockázatnak vannak kitéve, ennek ellenére a feljük áramló transzferek csekélynek mondhatók, összegük alig haladja meg a párkapcsolaton alapuló családok számára nyújtott támogatásokét (Monostori 2019). A gyermeküket egyedül nevelő szülők és a kétszülős családok számára nyújtott családi pótlék összege közötti differencia jelenleg például csupán 1500 forint (Cst., 11. § [1]), a rendszeres gyermekvédelmi kedvezményre való jogosultság feltételeként meghatározott egy főre jutó jövedelem minimum értéke közötti különbség csupán 4300 forint (Gyvt., 19. § [2]), a Munka Törvénykönyve (Mt., 118. § [1]) a gyermek után járó pótszabadság tekintetében az egyedülálló szülők gyermekeit nem nevesíti, de folytathatnánk a sort egészen a munka-magánélet összehangolásával vagy a lakhatással kapcsolatos problémákig. Ezek a problémák nemcsak az egyedülálló szülők problémái, hanem azoké is, akik az egyedülálló szülők kilátástalan helyzetét látva képtelenek egy bántalmazó kapcsolatból kilépni. Ők fokozott eséllyel hoznak külföldi munka melletti döntést. Összességében tehát úgy látom, hogy elsősorban azokkal a családokkal kellene foglalkoznia a magyarországi szociálpolitikának, akik kényszerből „hagyják hátra” vagy tervezik „hátrahagyni” kiskorú gyermekeiket.

HIVATKOZÁSOK

- Alexe, I. – Horváth, I. – Noica, R. – Radu, M. (2012) *Social Impact of Emigration and Rural-Urban Migration in Central and Eastern Europe. Final Country Report Romania*. Köln: Gesellschaft für Versicherungswissenschaft und-gestaltung e.V.
- Árendás Zs. – Katona N. – Messing V. (2019) A transznacionális mobilitás hatásai a magyarországi családokra és gyerekekre: fókuszban a hazatérő gyerekek iskolai reintegrációjával kapcsolatos pedagógus-perspektívák. *Regio: kisebbség, politika, társadalom*, 27(3), 115–148. <https://doi.org/10.17355/rkkpt.v27i3.276>
- Árendás, Zs. –Durst, J. – Katona, N. –Messing, V. (2022) The Limits of Trading Cultural Capital: Returning Migrant Children and Their Educational Trajectory in Hungary. In Atterberry, A. L. et al. (edsszerk.) *Children and Youths' Migration in a Global Landscape (Sociological Studies of Children and Youth, Vol. 29)*. Bingley: Emerald Publishing Limited, 115–139. <https://doi.org/10.1108/S1537-466120220000029008>
- Badea, V. R. (2020) *Committee on Social Affairs, Health and Sustainable Development Impact of labour migration on left-behind children*. Strasbourg: Parliamentary Assembly of the Council of Europe.
- Bargłowski, K. (2021) Transnational parenting in settled families: social class, migration experiences and child rearing among Polish migrants in Germany. *Journal of Family Studies*, 29(2), 893–910. <https://doi.org/10.1080/13229400.2021.2007786>
- Basch L. – Glick Schiller N. – Blanc-Szanton C. (1994) *Nations Unbound: Transnational Projects, Postcolonial Predicaments and Deterritorialized Nation-States*. Amsterdam: Gordon and Breach Science.
- Baumgartner, K. – Forster, J. (2017, May) *Measuring cross-border working in Austria with the EU-LFS*. Workshop on Labour Force Survey Methodology, Copenhagen.
- Bélorgey, N. et al. (2012) *Social Impact of Emigration and Rural-Urban Migration in Central and Eastern Europe (VT/2010/001)*. Köln: Gesellschaft für Versicherungswissenschaft und-gestaltung e.V.
- Blaskó Zs. – Gödri I. (2014) Kivándorlás Magyarországról: szelekció és célország-választás az „új migránsok” körében. *Demográfia*, 57(4), 271–307.
- Blaskó Zs. (2016) Transznacionális családok, hátrahagyott gyerekek Dél- és Kelet-Európában. *Socio.hu Társadalomtudományi Szemle*, 18(1), 71–88. <https://doi.org/10.18030/socio.hu.2016.1.71>
- Borjas, G. J. – Bronars, S. G. (1990) *Immigration and the family. Working Paper No. 3509*. Cambridge: National Bureau of Economic Research (NBER).
- Braun, V. – Clarke, V. (2006) Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3, 77–101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>
- Braun, V. – Clarke, V. (2012) Thematic analysis. In Cooper, H. et al. (szerk.) *APA handbook of research methods in psychology, Vol. 2: Research designs: Quantitative, qualitative, neuropsychological, and biological*. Washington: American Psychological Association, 57–71. <https://doi.org/10.1037/13620-022.supp>
- Bryceson, D. F. – Vuorela, U. (2002) Transnational families in the twenty first century. In Bryceson, D. (szerk.) *The Transnational Family: New European Frontiers and Global Networks*. Oxford: Berg Publishers, 3–30. <https://doi.org/10.5040/9781474215855>
- Cho, E. – Allen, T. D. (2019) The transnational family: A typology and implications for workfamily balance. *Human Resource Management Review*, 29, 76–86. <https://doi.org/10.1016/j.hrmmr.2018.01.001>
- Cortes, P. (2015) The Feminization of International Migration and its Effects on the Children Left Behind: Evidence from the Philippines. *World Development*, 65, 62–78. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2013.10.021>
- Cst – 1998. évi LXXXIV. törvény a családok támogatásáról [Cst.]. Elérhető: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99800084.tv> [Letöltve:2023-04-15].
- de Haas, H. (2010) Migration and development: a theoretical perspective. *International Migration Review*, 44(1), 227–264. <https://doi.org/10.1111/j.1747-7379.2009.00804.x>
- de Haas, H. (2014) *Migration Theory. Quo Vadis? Working Papers, No. 100*. Amsterdam: International Migration Institute, Oxford: University of Oxford.
- Dorigo, G. – Tobler, W. (1983) Push-Pull Migration Laws. *Annals of the Association of American Geographers*, 73(1), 1–17. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8306.1983.tb01392.x>
- EMPIRICA Gazdasági és Társadalomkutató Intézet Kft. (2012) *Magyar ingázók az osztrák munkaerőpiacon*. Sopron: Empirica Gazdasági És Társadalomkutató Intézet Kft.

- Eurostat (2021a) Living conditions in Europe- income distribution and income inequality. Elérhető: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Living_conditions_in_Europe_-_income_distribution_and_income_inequality [Letöltve: 2023-04-10].
- Eurostat (2021b) Quality of life indicators- overall experience of life. Elérhető: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Quality_of_life_indicators_-_overall_experience_of_life [Letöltve: 2023-04-10].
- Eurostat (2023a) Mean and median income by age and sex- EU-SILC and ECHP surveys. Elérhető: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ilc_di03/default/table?lang=en [Letöltve: 2023-04-10].
- Eurostat (2023b) Average rating of satisfaction by domain, sex, age and educational attainment level. Elérhető: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ilc_pw01/default/table?lang=en [Letöltve: 2023-04-10].
- Faist, T. (1997) The Crucial Meso-Level. In Hammer, T. et al. (szerk.) *International Migration, Immobility and Development: Multidisciplinary Perspectives*. Oxford: Berg Publishers, 187–217.
- Faist, T. (2000) *The Volume and Dynamics of International Migration and Transnational Social Spaces*. Oxford: Clarendon Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198293910.001.0001>
- Fedyuk, O. (2020) Migrants' embodied geographies: spaces and boundaries of care work. Case study of Ukrainian care workers in Italy. In Katona N. – Melegh A. (szerk.) *Towards a scarcity of care? Tensions and contradictions in transnational elderly care systems in central and eastern Europe*. Budapest: Friedrich Ebert Stiftung, 143–165.
- Fresno, J. M. – Meyer, S. – Bain, S. (2019) *Target Group Discussion Paper on Children living in Precarious Family Situations. Feasibility Study for a Child Guarantee (FSCG)*. Brussels: European Commission.
- Gábrriel D. – Horváth V. (2020) Visszatérő migránsok transznacionális gyakorlatai a hazatérést megelőzően. *Demográfia*, 63(1), 35–71. <https://doi.org/10.21543/dem.63.1.2>
- Gábrriel D. (2016) A migráns házi idősgondozás gyakorlata – Ausztria mint befogadó ország példáján keresztül. *Demográfia*, 59(2–3.), 231–254.
- Gábrriel D. (2020) „Elkezdted, majd nem tudod abbahagyni”. *Baranya megyéből induló idősgondozók vándorlásának és élettörténetének összefüggései* (Doktori értekezés, Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Demográfia és Szociológia Doktori Iskola). Elérhető: <https://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/23904/gabriel-dora-phd-2020.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [Letöltve: 2023-04-05].
- Glick Schiller, N. – Basch, L. – Blanc-Szanton, C. (1992) Transnationalism: A New Analytic Framework for Understanding Migration. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 645(1), 1–24. <https://doi.org/10.1111/j.1749-6632.1992.tb33484.x>
- Glick Schiller, N. – Basch, L. – Blanc-Szanton, C. (1992b) *Towards a Definition of Transnationalism. Introductory Remarks and Research Questions*. Elérhető: https://www.researchgate.net/profile/Nina_Glick_Schiller/publication/281748933_Transnationalism_A_New_Analytic_Framework_for_Understanding_Migration/links/56e0693908aec4b3333d0b8e.pdf [Letöltve: 2022-08-10].
- Golovics J. (2019a) A nemzetközi migráció mozgatórugói: elmélet és empiria. Áttekintés. *Demográfia*, 62(1), 95–141. <https://doi.org/10.21543/dem.62.1.3>
- Golovics J. (2019b) *A migráció gazdaságtana: egy intézményi közgazdaságtani megközelítés* (Doktori értekezés, Budapesti Corvinus Egyetem, Nemzetközi Kapcsolatok Multidiszciplináris Doktori Iskola). <https://doi.org/10.14267/phd.2020006>
- Gyer – 149/1997. (IX. 10.) Korm. rendelet a gyámhatóságokról, valamint a gyermekvédelmi és gyámügyi eljárásról [Gyer.]. Elérhető: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99700149.kor> [Letöltve: 2023-04-15].
- Gyvt – 1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról [Gyvt.]. Elérhető: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99700031.tv> [Letöltve: 2023-04-15].
- Hagen-Zanker, J. (2008) Why do people migrate? A review of the theoretical literature. MPRA Paper No. 28197. Maastricht: Universiteit Maastricht, Maastricht Graduate School of Governance. <https://doi.org/10.2139/ssrn.1105657>
- Hardi T. (2005) Határon átnyúló ingázás, munkavállalás az osztrák–magyar határtérségben. *Tér és Társadalom*, 19(2), 65–81. <https://doi.org/10.17649/tet.19.2.1000>
- Hárs Á. – Fassmann H. – Kohlbacher J. – Reeger U. – Simon D. – Nagy K. – Gém E. (2009) *Magyarok az osztrák munkaerőpiacon. Ingázók, bevándorlók, munkaerő-migránsok?* (OFA kutatási zárójelentés). Budapest: Kopint Konjunktúra Kutatási Alapítvány.
- Hárs Á. (2020) Elvándorlás, visszavándorlás, bevándorlás. Jelenségek és munkaerő-piaci hatások. In Kolosi T. – Széleányi I. – Tóth I. Gy. (szerk.) *Társadalmi Riport 2020*. Budapest: TÁRKI Társadalomkutatási Intézet Zrt, 115–145.
- Hautzinger Z. – Hegedüs J. – Klenner Z. (2014) *A migráció elmélete*. Budapest: Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Rendészettudományi Kar.

- Horváth Á. (2016) Visszatérő kivándorlók. In Blaskó Zs. (szerk.) *Közelkép. Nemzetközi vándorlás*. Budapest: MTA Közgazdasági és Regionális Tudományi Kutatóközpont, 109–115.
- Horváth V. (2019) Az Ausztriába irányuló munkavállalási célú migráció a nyugat-dunántúli régióban. *Humán Innovációs Szemle*, 2, 80–105.
- Horváth V. (2022) Magyarországi transznacionális családok: A Magyarországról Ausztriába irányuló munkavállalási célú migráció és távolsági ingázás, valamint annak családi kapcsolatokra és családtagok életére gyakorolt hatásai. PhD disszertáció. Pécs: PTE BTK Demográfia és Szociológia Doktori Iskola. Elérhető: <https://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/34489/horvath-veronika-phd-2022.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [Letöltve: 2023-02-10].
- Horváth V. (2023) Magyarországi transznacionális családok: Transznacionális családok elterjedtsége és a külföldön dolgozó szülők jellemzői. *Demográfia*, 65(4), 383–430. <https://doi.org/10.21543/dem.65.4.3>
- Huzdik K. (2014) *Migrációs potenciál alakulása, és az azt befolyásoló tényezők a XXI. század első évtizedében Magyarországon*. (Doktori értekezés, Szent István Egyetem, Gazdálkodás és Szervezéstudományok Doktori Iskola). Elérhető: http://real-phd.mtak.hu/1271/1/HUZDIK_KATALIN_PHD DISSZERTACIO_DOI.PDF [Letöltve: 2022-03-18].
- Interreg Austria–Hungary (2019) *Változások 2019-től: Családi pótlék és gyermekek utáni adókedvezmények indexálása. Információs kiadvány Ausztriában dolgozó magyar munkavállalóknak*. Elérhető: https://www.interreg-athu.eu/fileadmin/be_user_uploads/Fairwork/Downloads/Infoblatt_indexalas_jo.pdf [Letöltve: 2022-01-22].
- King, R. (2002) Towards a new map of European migration. *International Journal of Population Geography*, 8, 89–106. <https://doi.org/10.1002/ijpg.246>
- Klimov, D. – Belyaeva, L. (2018) Analysis of Migration Processes in the Lipetsk Region. *Revista Espacios*, 39, 26 – 41.
- Kovács E. – Sipos N. (2020) Mobilitás a határmenti régiókban – Ausztria. In Berke Gy. – Bankó Z. (szerk.) *Pécsi Munkajogi Közlemények*. Pécs: Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar. 14–31.
- Központi Statisztikai Hivatal [KSH] (2018). *Mikrocenzus 2016. 10. Nemzetközi vándorlás*. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal.
- Krišjāne, Z. – Lāce, T. (2012) *Social Impact of Emigration and Rural-Urban Migration in Central and Eastern Europe. Final Country Report – Latvia*. Köln: Gesellschaft für Versicherungswissenschaft und-gestaltung e.V.
- Kun, B. – Kenyhercz V. – Demetrovics Zs. – Kaló Zs. (2021) Az egészségromlás és az egészségmagatartás-változás kvalitatív vizsgálata munkafüggők körében. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 76(1), 101–126. <https://doi.org/10.1556/0016.2021.00007>
- Lakatos J. (2015) Külföldön dolgozó magyarok, Magyarországon dolgozó külföldiek. *Statisztikai Szemle*, 93(2), 93–112.
- Lechner, F. – Major, A. – Matt, I. – Willsberger, B. (2010) *Ungarische GrenzgängerInnen in Österreich. Studie im Auftrag von EURES-T Pannonia*. Wien: L&R Sozialforschung.
- Lee, E. S. (1966) A Theory of Migration. *Demography*, 3(1), 47–57. <https://doi.org/10.2307/2060063>
- Lockwood, K. – Smith, K. – Karpenko-Seccombe, T. (2019) Rethinking stories of transnational mothering in the context of international study. *Women's Studies International Forum*, 72, 17–24. <https://doi.org/10.1016/j.wsif.2018.11.006>
- Massey, D. S. – Arango, J. – Hugo, G. – Kouaouci, A. – Pellegrino, A. – Taylor, J. E. (1993) Theories of International Migration: A Review and Appraisal. *Population and Development Review*. 19(3), 431–466. <https://doi.org/10.2307/2938462>
- Mazzucato, V. – Schans, D. (2011) Transnational families and the wellbeing of children: Conceptual and methodological challenges. *Journal of Marriage and Family*, 73, 704–712. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2011.00840.x>
- Melegh A. – Kovács É. (2010) „Az ereimben európai vér folyik”. A bevándorló nők élettörténeti perspektívái és integrációja nyolc európai országban. In Kardulesz F. – Várnainé A. Á. (szerk.) „Azt hittem célt tévesztettem”. *A bevándorló nők élettörténeti perspektívái, integrációja és a bevándorlókkal kapcsolatos attitűdök nyolc európai országban*. Budapest: KSH Népeségügyi Kutatóintézet, 13–88.
- Melegh A. (2015) „Ezt csinálja a kapitalizmus...” Melegh Attilával Rigó Róbert beszélget. *Forrás*, 47(7–8.), 200–213.
- Melegh, A. (2006) *On the East-West Slope. Globalization, nationalisms, racism and discourses on Central and Eastern Europe*. Budapest: Central European University Press.
- Monostori J. (2019) Egyszülős családok és politikák Magyarországon és Európában. *Demográfia*, 62(1), 5–41. <https://doi.org/10.21543/dem.62.1.1>
- Mt – 2012. évi I. törvény a munka törvénykönyvéről [Mt.]. Elérhető: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1200001.tv> [Letöltve: 2023-04-15].
- Mújdricza F. – Földvári M. (2018) A kognitív kérdőívtesztelés módszertana: a kognitív interjúk elemzése. *Statisztikai Szemle*, 96(6), 545–574. <https://doi.org/10.20311/stat2018.06.hu0545>

- Okólski, M. – Topińska, I. (2012) *Social Impact of Emigration and Rural Urban Migration in Central and Eastern Europe. Final Country Report – Poland*. Köln: Gesellschaft für Versicherungswissenschaft und-gestaltung e.V.
- Perchinig, B. – Horváth, V. – Molnár, D. – Tavodová, L. (2018) *A Multitude of Mobilities: Cross-Border Practices in the Austrian–Hungarian and Austrian–Slovak Border Regions*. Vienna: International Centre for Migration Policy Development (ICMPD).
- Pogátsa Z. (2014) *A magyar-osztrák határtérség munkaerő-piaci folyamatainak alakulása az elmúlt 10 évben. Az osztrák-magyar határtérség EU-csatlakozás óta eltelt tíz évének munkaerő-piaci folyamatai, annak gazdasági és társadalmi háttér-folyamatai, illetve ajánlások a jövőre nézve*. Sopron: Nyugat-magyarországi Egyetem Közgazdaságtudományi Kar.
- Projective Consulting Kft. (2018) *Az osztrák-magyar határmenti ingázói folyamatok, és az őket támogató szervezeti háttér vizsgálata, elemzése*. Budapest: Magyar Szakszervezeti Szövetség.
- Ptk – 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről [Ptk.]. Elérhető: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1300005.tv> [Letöltve:2023-04-12].
- Purssell, E. – Gould, D. (2021) Undertaking qualitative reviews in nursing and education – A method of thematic analysis for students and clinicians. *International Journal of Nursing Studies Advances*, 3, 1–8. <https://doi.org/10.1016/j.ijn-sa.2021.100036>
- Ravenstein, E. G. (1885) The Laws of Migration. *Journal of the Royal Statistical Society*, 46(2), 167–235. <https://doi.org/10.2307/2979181>
- Ravenstein, E. G. (1889) The Laws of Migration. *Journal of the Royal Statistical Society*, 52(2), 241–305. <https://doi.org/10.2307/2979333>
- Safta, C. G. – Stan, E. – Iurea, C. – Suditu, M. (2014) Family Destructuring as a Results of Workforce Migration. *Romanian Realities. Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 116, 2549–2555. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.01.609>
- Sassen, S. (2003) The feminization of survival: alternative global circuits. In Morokvasic, M. et al. (szerk.) *Crossing Borders and Shifting Boundaries*. Wiesbaden: Springer Fachmedien, 59–77. <https://doi.org/10.1007/978-3-663-09529-3>
- Sik E. (1999) Magyarok az osztrák munkaerőpiacon. In Sik E. – Tóth J. (szerk.) *Átmenetek*. Budapest: MTA PTI, 123–172.
- Simonovits B. (2013). Bevándorlók diszkriminációja – kisebbségi és többségi szemmel. In Kováts A. (szerk.) *Bevándorlás és integráció. Magyarországi adatok, európai indikátorok*. Budapest: MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Kisebbségkutató Intézet, 157–171.
- Sjaastad, L. A. (1962) The Costs and Returns of Human Migration. *Journal of Political Economy*, 70(5), 80–93. <https://doi.org/10.1086/258726>
- Stark, O. (1991) *The Migration of Labor*. Cambridge: Basil Blackwell. <https://doi.org/10.2307/1973615>
- Statistik Austria (2019) *Standard-Dokumentation Metainformationen (Definitionen, Erläuterungen, Methoden, Qualität) zur Wanderungsstatistik*. Wien: Bundesanstalt Statistik Österreich.
- Steering Committee for the Rights of the Child [CDENF] (2021, April 6) *Draft opinion on PACE Recommendation 2196 (2021) on “Impact of labour migration on left-behind children”*. 5th Bureau meeting (by videoconference). Strasbourg: Council of Europe (CoE).
- Taylor, J. E. (1986) Differential migration, networks, information and risk. In Stark, O. (szerk.) *Research in Human Capital and Development. Vol. 4. Migration, Human Capital, and Development*. Greenwich: JAI Press, 147–171.
- Tilly, C. (1990) Transplanted Networks. In Yans-McLaughlin, V. (szerk.) *Immigration Reconsidered*. New York–Oxford: Oxford University Press, 79–95. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195055108.001.0001>
- Turai T. (2014) Időseket gondozó kelet- és közép-európai nők diskurzusa transznacionális életükről. In Ispán Á. L. – Magyar Z. (szerk.) *Ethno-Lore. Az MTA BTK Néprajztudományi Intézetének évkönyve XXXI*. Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 311–327.
- United Nations Children’s Fund [UNICEF] (2019) *UNICEF Working Paper. Children „Left Behind”*. New York: United Nations Children’s Fund.
- Urbańska, S. (2016) Transnational Motherhood and Forced Migration. Causes and Consequences of the Migration of Polish Working-Class Women 1989–2010. *Central and Eastern European Migration Review*, 5(1), 109–128.
- Váradai M. M. (2018a) *A migráció feminizációjáról (avagy házi idősgondozás külföldön)*. Budapest: MTA KRTK Regionális Kutatások Intézete.
- Váradai M. M. (2018b) Elméleti kaleidoszkóp – a migrációs tapasztalatok értelmezési lehetőségei. In Váradai M. M. (szerk.) *Migráció alulnézetből*. Budapest: MTA KRTK Regionális Kutatások Intézete, 13–42.

- Várad M. M. (2018c) Családtörödékek. In Várad M. M. (szerk.) *Migráció alulnézetből*. Budapest: MTA KRTK Regionális Kutatások Intézete, 199–214.
- Várhalmi Z. (2013) Magyarországi migránsok identitása, kötődései. In Kovács A. (szerk.) *Bevándorlás és integráció. Magyarországi adatok, európai indikátorok*. Budapest: MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Kisebbségkutató Intézet, 227–237.
- Veenhoven, R. (1996) The Study of Life Satisfaction. In: Saris, W. E. – Veenhoven, R. – Scherpenzeel, A. C. – Bunting, B. (szerk.) *A Comparative Study of Satisfaction with Life in Europe*. Budapest: Eötvös University Press, 11–48.
- Vertovec, S. (1999) Conceiving and researching transnationalism. *Ethnic and Racial Studies*, 22, 447–462.
<https://doi.org/10.1080/014198799329558>
- Vladicescu, N. – Vremis, M. (2012) *Social Impact of Emigration and Rural Urban Migration in Central and Eastern Europe. Final Country Report – Moldova*. Köln: Gesellschaft für Versicherungswissenschaft und-gestaltung e.V.
- Waldinger, R. (2008) Between “Here” and “There”: Immigrant Cross-Border Activities and Loyalties. *International Migration Review*, 42(1), 3–29.